

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Rozvoj prevence rizikového chování žáků na internetu na 2. stupni vybrané základní školy

Bakalářská práce

Studijní program: B7505 – Vychovatelství
Studijní obor: 7505R004 – Pedagogika volného času
Autor práce: **Simona Svobodová**
Vedoucí práce: Mgr. Oto Dymokurský

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Simona Svobodová**
Osobní číslo: **P15000176**
Studijní program: **B7505 Vychovatelství**
Studijní obor: **Pedagogika volného času**
Název tématu: **Rozvoj prevence rizikového chování žáků na internetu na 2. stupni vybrané základní školy**
Zadávací katedra: **Katedra pedagogiky a psychologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je vypracovat návrh rozvoje školy a pedagogických pracovníků v oblasti prevence rizikového chování žáků na internetu pro 2. stupeň vybrané základní školy.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

ČERNÁ, A., ed., 2013. Kyberšikana: průvodce novým fenoménem. Praha: Grada. ISBN 978-80-210-6374-7.

ECKERTOVÁ, L., DOČEKAL, D., 2013. Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-3804-5.

MAŠKOVÁ, A., LUKÁŠOVÁ, K., PACÁK, R., BRANDEJSOVÁ, J., 2012. Kyberšikana ve školním prostředí: Metodický materiál pro pedagogické pracovníky. Praha: Národní centrum bezpečnějšího internetu.

ROGERS, V., 2011. Kyberšikana: pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-984-2.

SZOTKOWSKI, R., KOPECKÝ, K., KREJČÍ, V., 2013. Nebezpečí internetové komunikace IV. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3911-2.

ŠEVČÍKOVÁ, A., a kol., 2014. Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5010-1.

VAŠUTOVÁ, M., a kol., 2010. Proměny šikany ve světě nových médií. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě. ISBN 978-80-7368-858-5.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Oto Dymokurský

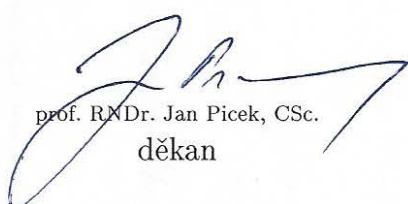
Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání bakalářské práce:

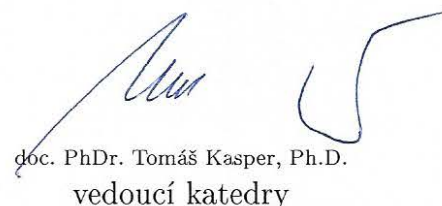
1. května 2017

Termín odevzdání bakalářské práce:

25. května 2018

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 20. června 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS STAG se shodují.

24. 6. 2019

Simona Svobodová

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu bakalářské práce, Mgr. Otovi Dymokurskému, za odborné vedení, podněty a cenné rady, které mi po celou dobu vypracovávání bakalářské práce poskytoval. Děkuji vedení školy a jejím zaměstnancům za ochotu a spolupráci při získávání informací pro mou bakalářskou práci. Dále bych chtěla poděkovat své rodině za trpělivost a podporu, kterou mi v průběhu vypracovávání bakalářské práce poskytovala.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o rizicích spojených s používáním ICT technologií mezi žáky 2. stupně základní školy. Cílem bakalářské práce je vypracovat návrh rozvoje školy a pedagogických pracovníků v oblasti prevence rizikového chování žáků na internetu pro 2. stupeň vybrané základní školy. Cíl je naplňován prostřednictvím analýzy dokumentů školy a rozhovory s ředitelem školy, školním metodikem prevence, školním ICT koordinátorem a učiteli 2. stupně. Doporučení k rozvoji školy a jejích pedagogických pracovníků se zaměřují na tři oblasti – preventivní dokumenty školy, školní vzdělávací program, kvalifikovanost pedagogických pracovníků školy.

Klíčová slova

informační a komunikační technologie, rizikové chování, ICT rizika, prevence, škola, 2. stupeň základní školy, učitelé, žáci

Annotation

The bachelor thesis discusses the risks associated with the use of ICT technologies among 2nd grade elementary school pupils. The aim of the bachelor thesis is to develop a proposal for the development of school and pedagogical staff in the field of prevention of risk behavior of pupils on the internet for the 2nd grade of selected elementary school. The goal is fulfilled through the analysis of school documents and interviews with the school head-master, school prevention coordinator, school ICT coordinator, and 2nd grade teachers. The school development and its pedagogical staff recommendations focus on three areas – school preventive documents, school educational program, and pedagogical staff qualification.

Key words

information and communication technologies, risk behavior, ICT risks, prevention, school, 2nd grade of elementary school, teachers, pupils

Obsah

Úvod.....	12
1 Informační a komunikační technologie.....	14
1.1 Vymezení pojmu informační a komunikační technologie	14
1.2 Využívání ICT dospívajícími	15
1.3 Role ICT na školách.....	16
2 Rizikové chování spojené s používáním ICT.....	19
2.1 Kyberšikana.....	20
2.2 Happy slapping.....	22
2.3 Flaming a trolling	23
2.4 Kybergrooming	23
2.5 Rizikový obsah na internetu.....	25
2.6 Hoax aneb šíření poplašných zpráv.....	25
2.7 Malware.....	26
2.8 Netolismus aneb počítačová závislost.....	26
3 Dokumenty v oblasti školské prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT.....	28
3.1 Strategické dokumenty.....	29
3.2 Legislativní dokumenty.....	30
3.3 Metodické dokumenty.....	34
4 Aktuální stav prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT na 2. stupni vybrané školy	40
4.1 Charakteristika školy.....	40
4.2 Vybavenost školy ICT.....	43
4.3 Program poradenských služeb školy	43
4.4 Dlouhodobé a střednědobé cíle prevence ICT rizik a způsoby jejich naplňování	44
4.5 Krátkodobé cíle prevence ICT rizik a způsoby jejich naplňování	48

4.6	Zařazení prevence ICT rizik do ŠVP	50
4.7	Kvalifikovanost pedagogických pracovníků školy pro prevenci ICT rizik	54
5	Návrh rozvoje prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT na 2. stupni vybrané školy	56
5.1	Preventivní dokumenty školy.....	56
5.2	Školní vzdělávací program.....	63
5.3	Kvalifikovanost a další vzdělávání pedagogických pracovníků	63
	Závěr	67
	Seznam použitých zdrojů.....	69
	Seznam příloh	75

Seznam použitých zkratek

§	paragraf
%	procento
aj.	a jiné
al.	jiní, kolektiv
angl.	Anglicky
ap.	a podobně
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
cca	cirka, zhruba
CD	compact disc, kompaktní disk
CT	Communication Technologies, komunikační technologie
č.	číslo
č.j.	číslo jednací
ČR	Česká republika
DVD	digital versatile disc, digitální optický datový nosič
EU	Evropská unie
EVVO	environmentální vzdělávání, výchova a osvěta
ICT	Information and Communication Technologies, informační a komunikační technologie
IT	Information Technologies, informační technologie
kol.	kolektiv
MMS	Multimedia Messaging Service, multimediální zprávy
MP3	formát kódování audio souborů
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
např.	například

nedat.	Nedatováno
odst.	odstavec
OSPOD	orgán sociálně právní ochrany dětí
PC	personal computer, osobní počítač
popř.	popřípadě
resp.	respektive
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
s.	strana
Sb.	sbírka
SMS	Short Messege Service, krátké textové zprávy
ŠVP	školní vzdělávací program
tj.	to je
tzn.	to znamená
tzv.	tak zvaný
vid.	viděno
Wi-Fi	technologie umožňující bezdrátovou komunikaci v počítačových sítích
WWW	World Wide Web, celosvětová síť
ZŠ	základní škola

Seznam tabulek

Tabulka 1: Adaptační program.....	48
Tabulka 2: Klima třídy.....	49
Tabulka 3: Komplexní program „Jdi dál!“	49
Tabulka 4: Čas změny.....	50
Tabulka 5: Klíčové kompetence vztahující se k prevenci ICT rizik.....	51
Tabulka 6: Očekávané výstupy ŠVP v oblasti ICT rizik.....	52

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala prevenci rizikového chování žáků základní školy na internetu. Zaměřila jsem se na konkrétní školu, kde pracuji, s cílem navrhnout plán rozvoje školy a pedagogických pracovníků v oblasti prevence rizikového chování žáků 2. stupně při používání informačních a komunikačních technologií.

Již více jak deset let působím na vybrané škole jako vychovatelka a dva roky jako vedoucí vychovatelka školní družiny. Při své práci se nesetkávám pouze s dětmi z 1. stupně, ale při akcích pořádaných školou, jako jsou např. projektové dny, sportovní akce, školní výlety, také s žáky z 2. stupně. V minulosti škola provozovala školní klub, jenž plánuje znovu otevřít pro potřeby trávení volného času starších dětí. V posledních letech pozoruji právě u starších žáků nárůst počtu těch, kteří vlastní mobilní telefon. O přestávkách či v jiných volných chvílích tito žáci vyhledávají místa s přístupem k bezplatné školní Wi-Fi síti nebo vyhledávají kouty pro klidné hraní online her.

Dnešní děti patří ke generaci tzv. digitálních domorodců.¹ Součástí jejich běžného života je i online svět. Počítač, mobil a internet je pro děti téměř každodenní samozřejmostí. Časté používání ICT přináší kladné i záporné aspekty. Na jednu stranu si děti jejich používáním zlepšují své digitální dovednosti, na druhou stranu jsou však stále více vystavovány rizikům, která nová média skýtají. Je tedy potřebné věnovat se prevenci rizikového chování spojeného s novými médii. Je důležité podporovat pozitivní přístup k online aktivitám, posilovat a zvyšovat digitální gramotnost žáků, zároveň však zvyšovat jejich odolnost vůči potenciálním rizikům, která jim v online světě hrozí. „*Naučíme-li děti technologie využívat např. i k získávání informací nebo k tvůrčím činnostem, odvedeme pozornost od patologického používání nových médií.*“ (Národní centrum bezpečného internetu 2014, s. 1)

Při prevenci rizikového chování ve světě nových médií je důležité nezakazovat k nim přístup, neblokovat závadný obsah apod., ale je potřeba umožnit jej žákům poznat a umět se vhodně v tomto prostředí chovat tak, jako se chováme v běžném světě. Děti často ve virtuálním prostoru zrcadlí své chování z reálného života. Příčinou rizikového chování tedy obvykle bývají prožitky z běžného života.

¹ Digitální domorodci jsou lidé narození po roce 1980, resp. 1990, kteří mají odmalička přístup k digitálním technologiím, jako jsou internet, mobilní telefony, videohry, televize, MP3 přehrávače apod. a tyto technologie běžně využívají. Pojem zavedl Marc Prensky ve své seminární práci *Digital Natives, Digital Immigrants*. (Mirová 2014)

Přesto, že se většina rizikového chování spojeného s používáním ICT uskutečňuje mimo vyučování a školu, je škola institucí, která realizovanou prevencí může výskyt tohoto rizikového chování výrazně ovlivnit.

Bakalářská práce se v úvodní části zabývá vysvětlením pojmu informační a komunikační technologie, popisem možností, jaké tyto technologie nabízejí, a funkcí, jaké mohou ve škole mít. V další kapitole se věnuje vymezení typů rizikového chování spojeného s používáním ICT. Popisuje jejich projevy a formy a uvádí rozsah výskytu tohoto chování u dospívajících v České republice. Ve třetí kapitole je vymezena školní prevence rizikového chování z hlediska legislativních předpisů. V následující kapitole je popsán aktuální stav prevence spojené s používáním ICT na vybrané základní škole, je charakterizována vybraná škola (např. její vybavenost ICT, strategie a cíle v oblasti prevence ICT rizik, začlenění této prevence do výuky a kvalifikovanost pedagogických pracovníků školy pro prevenci ICT rizik). Pátá kapitola navrhuje doporučení k zlepšení prevence ICT rizik, která by vedla na 2. stupni vybrané základní školy k rozvoji v této oblasti.

1 Informační a komunikační technologie

Současnou společnost můžeme označit jako postmoderní, kladoucí důraz na informace, jejich zpracování, sdílení a využívání v souvislosti s narůstající globalizací společnosti. Lze tedy hovořit o *informačním věku* a *informační společnosti*, která používá moderní prostředky a technologie pro zpracování informací. „*Široké využívání ICT je jedním ze základních a zároveň také nejvýznamnějších rysů současné společnosti.*“ (Vašutová a kol. 2010, s. 38)

1.1 Vymezení pojmu informační a komunikační technologie

Termín informační a komunikační technologie definuje řada autorů různým způsobem, liší se zejména ve výčtu technologií. Obecně ICT můžeme charakterizovat jako technologie používané pro komunikaci a práci s informacemi. Prvotně se hovořilo pouze o informačních technologiích, až později byl koncept doplněn o prvek komunikace (přenosu) informací, dat či hlasu mezi jednotlivými počítači nebo v rámci uzavřené sítě.

Informační technologie (IT) je „termín používaný k popisu technického vybavení (hardware) a počítačových programů (software), které nám umožňují přistupovat, získávat, ukládat, organizovat, manipulovat a prezentovat informace elektronickou cestou“. Komunikační technologie (CT) je „termín používaný k popisu technického vybavení, prostřednictvím kterého mohou být informace primárně v podobě lidského hlasu, případně jeho zápisu, zprostředkovány, upravovány atd.“ (Vašutová a kol. 2010 s. 38)

Šedřová a Zounek (2009, s. 55) uvádějí jiný výklad pojmu ICT. „*Pod pojem informační a komunikační technologie (ICT) zahrnujeme prostředky moderní didaktické audiovizuální techniky (zejména video, televizi, datový projektor) a technologie, které jsou založené na počítačích a na telekomunikačních službách umožňujících jejich uživatelům v maximální možné míře zpřístupnit informace a pracovat s nimi v digitální podobě (především počítače, počítačové programy, lokální počítačové sítě, internet, multimediální výukové programy na různých typech nosičů, ale také interaktivní tabule aj.).*“ Podobně didaktický aspekt ICT vnímají Kalhous a Obst (2009), kteří ICT dělí z hlediska využití ve výuce na výukové programy, počítačové nástroje a programy k získávání informací z počítačových sítí.

Z uvedených definic je patrné, že neexistuje jednotný výklad obsahu pojmu ICT. Proto uvedu vlastní definici pojmu tak, jak bude chápán v této práci. Pojem ICT zahrnuje počítače a jejich vybavení, ostatní multimédia (tablety, mobilní telefony, videokamery, interaktivní tabule a ostatní audiovizuální technika), počítačové sítě (internet, sociální sítě), digitální učební materiály a další technické prostředky.

1.2 Využívání ICT dospívajícími

Současná mládež je neodmyslitelně s ICT spojena. Preference dospívajících se vzhledem ke snadnější dostupnosti a lepší vybavenosti novými technologiemi změnila. V procesu mediální konzumace upřednostňují nová média před tradičními (tištěnými), nečtou papírové publikace, čtou však elektronický obsah. Současně vzrůstá frekvence využívání moderních technologií. Většina průměrných domácností je dnes již běžně vybavena, kromě televizorů, osobními počítači a internetem. Podle Českého statistického úřadu (nedat.) bylo v roce 2018 osobními počítači vybaveno více jak 78 % domácností a 80 % domácností bylo připojeno k internetu.

Podobně vzrůstá počet dětí, které mají nějaké své vlastní elektronické zařízení, převážně mobilní telefon. Chytré mobilní telefony (tzv. smartphony) disponující mobilním internetem nebo umožňující Wi-Fi připojení jsou nejčastějším audiovizuálním nástrojem, který dnešní děti používají. Ze studie Nielsen Admosphere (2016) vyplývá, že 8 z 10 dětí ve věku 10 až 14 let má svůj osobní smartphone, na druhém místě se umístil tablet. Internet ve svém smartphonu nevyužívají pouze 4 % dětí. Podle studie jsou největšími konzumenty ICT ve zkoumané skupině nejstarší děti ve věku 12 až 14 let. Pouze 2 % dětí v tomto věku nevlastní žádné elektronické zařízení. Co se týče činností, které děti na těchto zařízeních provádějí, se na prvním místě u smartphonů objevuje hraní her (70 %), dále pak poslech hudby (67 %) a pořizování fotek a videí (59 %). U tabletů je na druhém místě, po hraní her, sledování videí (65 %).

Možnosti ICT, které jsou především dospívajícími využívány, uvádí Černá (2013): umožňují komunikovat s lidmi z celého světa, zprostředkovávají snadnější spojení s rodinou a vrstevníky, umožňují v online světě jednodušeji navazovat sociální kontakty, ulehčují rychlejší šíření informací a poznatků z různých oblastí.

Internet² se stal základním prostředkem moderní globální komunikační revoluce, jeho atraktivita u dospívajících stále vzrůstá a hraje v současnosti v životě dospívajících zásadní roli. Nejznámější službou, kterou internet poskytuje, je WWW³. Jednotlivé weby jsou mezi sebou propojeny a jsou tvořeny obrázky, videi, zvukem a dalšími multimediálními prvky, čímž u uživatelů zvyšují svou atraktivitu. „*Specifickým prostředkem komunikace v rámci internetu, využívaným zejména mladými lidmi, jsou tzv. sociální sítě (angl. Social Networks). Mezi nejpočetnější sociální sítě patří např. Facebook, Twitter, YouTube, MyLife, MySpace aj. Z českých serverů má na naše měřítka velkou oblibu server Lidé.cz.*“ (Vašutová a kol. 2010, s. 43) Prostřednictvím sociálních sítí si uživatelé tvoří virtuální skupiny, které spojují např. přátelství, společné zájmy, hraní her apod.), sociální kontakty se tak stále častěji odehrávají v kyberprostoru nežli v reálném životě. Mezi další komunikační nástroje hojně využívané mezi dospívajícími patří chaty a messengery (aplikace pro rychlé zasílání zpráv). Internet se u dospívajících těší atraktivitě zejména proto, že jim umožňuje svobodu, zajišťuje anonymitu, absenci neverbální komunikace a také vlastní desinhibici.⁴

Z výše uvedeného může vyplývat, že ICT mají na dospívající spíše negativní vliv (žrout času, potírání vlastní identity, nekritické přebírání informací, virtuální realita versus plnohodnotné trávení volného času apod.). Opak je však pravdou. Nová média umožňují mnoho pozitivních vlivů, např. ve vzdělávání, při rozvoji osobnosti a kognitivních dovedností aj.

1.3 Role ICT na školách

ICT jsou nepostradatelné v oblasti edukace. Zavádění ICT do škol je součástí informační politiky státu. Cílem je modernizace vzdělávání úměrná rozvoji informační společnosti. Tato modernizace spočívá v zajištění kvalitního ICT vzdělávání učitelů a následném zakomponování jejich poznatků do výuky, a v poslední řadě vybavení škol potřebnými

² Internet je celosvětový systém propojených počítačových sítí (sít' v síti), umožňuje počítačům vzájemnou komunikaci prostřednictvím přenosových protokolů a protokolů síťové vrstvy. (Internet 2019)

³ WWW je systém vzájemně propojených hypertextových dokumentů, dostupných uživatelům prostřednictvím webového prohlížeče (např. Mozilla Firefox, Google Chrome, Internet Explorer). (Vašutová a kol. 2010)

⁴ Desinhibice je tzv. chování bez zábran, odvážnost. V souvislosti s používáním informačních a komunikačních technologií chybí hmatatelná zpětná vazba interakce tváří v tvář. Útočníci si tak, posílení anonymitou a absencí komplexních smyslových vjemů, mnohdy dovolí víc, jelikož chybí vodítka pro důsledky jejich činů na ostatní. (Vašutová a kol. 2010). Pocity viny jsou minimalizovány, jelikož útočníci nevidí způsobené újmy. (Rogers 2011)

technologemi. MŠMT proto v roce 2001 odstartovalo kontroverzní projekt *Internet do škol*, jehož cílem bylo v rámci koncepce *Státní informační politiky ve vzdělávání* postupně vybavit základní a střední školy učebnami s multimediálními počítači připojenými k síti internet, implementovat ICT do výuky a zvýšit tak informační gramotnost obyvatelstva. (Vlčková 2006)

Využívání ICT na školách přispívá k rozvoji klíčových kompetencí žáků a je prioritou kurikulárního vzdělávání. ICT jsou jako obor součástí vzdělávacího obsahu rámcových vzdělávacích programů. Ty kromě základních vzdělávacích oblastí obsahují mimo jiné tematické okruhy průřezových témat zabývající se soudobými problémy světa. Jedním z nich je mediální výchova, která s problematikou ICT gramotnosti žáků úzce souvisí. (MŠMT 2017)

Jaká je tedy role/funkce ICT na školách? Obecně můžeme říci, že tyto technologie lze využít v průběhu vzdělávacího procesu k dosažení vzdělávacích a výchovných cílů. V procesu formování osobnosti tedy ICT plní funkci vzdělávací a výchovnou.

ICT do škol přinášejí nový způsob vyučování učitelů a nový způsob učení se s žáky. Prostřednictvím ICT dochází k rozvoji klíčových kompetencí v oblasti počítačové gramotnosti (rozvoj schopností, dovedností a znalostí, zaměřených na ovládání počítače) a informační a mediální gramotnosti (schopnost práce s informacemi, jejich vyhledávání a třídění, porozumění jejich významům, jejich analyzování a porovnávání s vlastními zkušenostmi, jejich kritického hodnocení). (Jiráček, Šebesta 1995)

ICT můžeme ve výuce využívat různým způsobem. Nejrozšířenější používané technologie jsou kromě počítačů např. interaktivní tabule, digitální výukové programy, elektronické interaktivní učebnice a jiné digitální učební materiály, jakou jsou např. specifické materiály při výuce žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Tyto technologie plní funkci interaktivní. Při správném použití tak roste míra kreativity a tvořivosti žáků, zvyšuje se také míra aktivní absorpce výukového obsahu, chuť žáka učit se a aktivně se zapojovat do výuky. Vytváří se tak nová rovina vztahů mezi učitelem, žákem a technologiemi. Jinou rovínou, kterou ICT přinášejí do výuky, je jejich multimedialita. „*Multimedialita umožňuje žákovi individuálně nakládat s tématem libovolným způsobem.*“ Jedná se o propojení různých funkcí, které mohou poskytovat média, jako např. text, obraz, grafika, při kterých dochází k lepší fixaci učiva díky zapojení více smyslů do vyučovacího procesu. Neméně důležitá je také funkce globální, kdy

se otevírají širší možnosti vzdělávání v podobě otevřenosti systémů (nezávislost na poloze, čase, kultuře, jazyku), možnost vzájemné spolupráce a sdílení vzdělávacího obsahu a jeho výsledků. (Rambousek 2009, s. 35)

Mediální gramotnost pozitivně ovlivňuje proces formování a rozvíjení osobnosti žáků také v oblasti sociálních, osobnostních a komunikačních kompetencí. Zprostředkovává žákům znalosti pro kritický odstup a umožnění maximálního využití potenciálu médií jako zdroje informací, plnohodnotné zábavy a aktivního trávení volného času. Díky mediální gramotnosti se žák dokáže orientovat v textech a mluvených projevech, umí v nich rozlišit podstatné informace od nepodstatných, umí rozpoznat skryté významy, manipulační techniky, nepřesné a zcela neúplné informace, je schopen odlišit pravdivý text nebo výpověď od fabulace nebo subjektivního tvrzení nepodloženého faktu, zvládne jasnou formulaci myšlenek a jejich zaznamenání aj. (Niklesová, Bína 2010)

Pokud děti naučíme vhodným způsobem s novými médii pracovat, můžeme tak významně předejít výskytu rizikového chování spojeného s používáním ICT.

2 Rizikové chování spojené s používáním ICT

Pod pojmem rizikové chování rozumíme nejrůznější formy chování, které představují reálné či předpokládané riziko pro zdraví, psychický a sociální vývoj jedince. Tento pojem nahrazuje dříve používaný termín sociálně patologické jevy. Takové chování nemá dopad pouze na fyzické či psychické fungování člověka, ale může být ohrožující i pro jeho okolí. Pokud se jednotlivé formy rizikového chování u jedince vyskytují současně, je tento jev označován jako syndrom rizikového chování. Rizikové chování blíže zkoumají různé vědní obory (např. lékařství, pedagogika, psychologie, sociologie). Medicína označuje rizikové chování jako chování ovlivňující zdraví a nemoc. Sociální vědy jej označují za problémové či nežádoucí ve vztahu ke společenským normám. Pedagogika a psychologie ještě rozlišují rizikové a riskující chování, kdy první je považováno za neuvědomělé jednání vedené jiným motivem (primárním cílem není prožitek rizika), kdežto u druhého si jedinec riziko svého chování uvědomuje a je jedním z jeho cílů. (Ševčíková a kol. 2014)

Rizikové chování spojené s používáním ICT se prolíná hned několika oblastmi, jelikož se v online prostředí vyskytuje řada rizikových jevů, jimž jsou uživatelé, v našem případě dospívající, vystaveni. Internet, online prostředí neboli kyberprostor⁵ přináší jejich uživatelům, kromě užítku, řadu nástrah. Tento prostor je místem, kde se odráží chování společnosti. Nebezpečí spočívá v tom, že dává lidskému chování jinou dynamiku a možnosti. Mantinely chování jsou zde mnohdy posunuty za hranice běžných společenských norem.

Pro děti a dospívající může být online svět obzvlášť nebezpečný, jelikož si ne vždy zcela uvědomují rizika svého chování, podceňují je, jednají zbrkle a neopatrně. V souvislosti s používáním ICT nelze jednoznačně označit tu či onu formu rizikového chování jedince nebo skupiny, jelikož postihují více oblastí lidského počínání. (Eckertová, Dočekal 2013)

Důležitý při pohledu na digitální média je též kontext psychosociálního vývoje dětí a dospívajících. Ti jako uživatelé internetu pouze nekomunikují s vrstevníky napříč zeměmi a kulturami, ale v rámci interaktivních digitálních prostředí spoluvytvářejí virtuální světy. Programy a aplikace vyvinuté programátory jsou pouze nástroji a teprve uživatelé, v našem případě děti a dospívající, je dotvářejí a dávají jim rozměry a dimen-

⁵ Kyberprostor je místo, kde se vyskytují lidé bez fyzických těl. (Eckertová, Dočekal 2013)

ze, které vývojáři leckdy nepředpokládali. Online prostředí jsou místa, kde vznikají kulturní a sociální normy, mnohdy se redefinují a předávají dalším uživatelům. Děti a dospívající se zde mnohdy vypořádávají s úkoly, problémy a výzvami souvisejícími s jejich psychosociálním vývojem. (Ševčíková a kol. 2014)

Prostředí, ve kterém k rizikovému chování v kyberprostoru dochází, má různou podobu. Jedná se o sociální sítě⁶, webové stránky, Instant messaging⁷, zprávy SMS a MMS, blogy⁸, e-maily, chaty (komunikace probíhá v reálném čase) a diskuzní fóra (komunikace probíhá asynchronně⁹) aj. Čím vyšší je úroveň znalostí těchto prostředí, tím vyšší je stupeň používání internetu a to přináší nejen více příležitostí, ale také více rizik. (Ševčíková a kol. 2014)

Vzhledem k rozsáhlosti rizikových jevů v online prostředí se ve své bakalářské práci budu věnovat jen vybraným rizikům, která na dospívající v kyberprostoru čekají. Konkrétně půjde o kyberšikanu, happy slapping, flaming a trolling, kybergrooming, setkávání s rizikovým obsahem na internetu, hoax, malware a netolismus.

2.1 Kyberšikana

„Kyberšikana je kolektivní označení forem šikany prostřednictvím elektronických médií, jako je internet a mobilní telefony, které slouží k agresivnímu a záměrnému poškození uživatele těchto médií. Stejně jako tradiční šikana zahrnuje i kyberšikana opakované chování a nepoměr sil mezi agresorem a obětí“. (Černá 2013, s. 20)

Kyberšikanu lze chápat jako „využití moderních technologií k ponižování, vydírání či zastrašování jednotlivce ve snaze získat kontrolu a moc nad ním.“ (Hollá 2013, s. 11) Jedná se o přenesení a rozšíření šikany do kyberprostoru.

Kolář (2011) považuje kyberšikanu za jednu z forem psychické šikany. Podle něj mezi nimi existuje silná závislost a to proto, že oběti kyberšikany byly často

⁶ Jsou to služby poskytované v rámci webu, kde si její uživatelé vytvoří vlastní profil, pod kterým vystupují. Nejpodstatnější myšlenkou sociálních sítí je to, že umožňují svým uživatelům kontakt s ostatními a sledování toho, co dělají v podstatě v reálném čase. (Černá 2013) Nejznámějšími jsou např. Facebook, Twitter, My Space, v českém prostředí stojí za zmínku i Lidé.cz, Líbímseti.cz.

⁷ Jedná se o programy a služby, které umožňují online komunikaci v reálném čase, např. ICQ, Skype, Snapchat. (Černá 2013)

⁸ Jedná se o online deníky, kam může autor vkládat v podstatě jakýkoli obsah. Účastníky jsou ti, co je píšou, a ti, co je čtou. (Černá 2013)

⁹ Asynchronní komunikace probíhá na stejném místě ale v různém čase, probíhá tak, že lidé spolu komunikují s časovými prodlevami. Typickými nástroji asynchronní komunikace online je email a diskuzní fóra. (CZ.NIC 2019)

v minulosti také obětmi klasické šikany a naopak. Černá (2013) k tomu uvádí, že se kyberšikana až v 85 % překrývá s šikanou v běžném světě.

Kyberšikana probíhá prostřednictvím elektronických médií, aspekt opakovaného jednání je těžko rozpoznatelný, často jde spíše o opakování újmy sdílením zraňujícího obsahu a jeho dalším preposíláním či komentováním přihlížejícími. Typickými znaky jsou stejně jako v reálném světě záměrnost agresivního obsahu, mocenská nerovnováha a fakt, že oběť vnímá toto jednání jako nepřijemné a zraňující. (Ševčíková a kol. 2014)

Kybernetické šikanování se od toho běžného odlišuje zejména tím, že kyberagresor má možnost oběť obtěžovat téměř neustále. Poslat email, SMS nebo zveřejnit ubližující obsah může útočník prakticky kdykoli. Oběť ani v případě blokace agresorových účtů nebo nahlášení zveřejnění nevhodného obsahu nezamezí agresorovi v jeho útocích, jelikož ten si může založit účty nové a pokračovat tak ve svém agresivním jednání. Počinání agresora má v online prostředí mnohem širší publikum a mnohem rychleji se šíří, jeho identita nemusí být oběti známá a paradoxně se může agresorem stát i ten, kdo by v běžné šikaně nemohl (např. fyzicky slabší může kyberšikanovat fyzicky silnějšího, mladší staršího, dítě dospělého apod.). (Ševčíková a kol. 2014)

Podle výsledků výzkumu se s některou z forem/projevů kyberšikany alespoň jednou setkala polovina českých žáků. (Szołkowski et al. 2013)

Jedním z projevů kyberšikany může být *krádež identity* (většinou spojená s krádeží hesla) a následné vydávání se za někoho jiného. V takových případech si kyberagresor může například založit falešný profilový účet, na kterém použije fotografii a informace jiné osoby, a pod tímto profilem posléze vystupuje nevhodným a ubližujícím způsobem (např. zasílá nevhodné, negativní či zraňující zprávy, ve kterých napodobuje myšlení této osoby). Další možností je, že kyberagresor na nějakém chatu, fóru či blogu používá podobně znějící přezdívku, jakou má jiná osoba, nebo zcizí její heslo k profilovému účtu a vydává se za ni. Tímto způsobem může kyberagresor velmi poškodit sociální vztahy, které oběť udržuje. (Černá 2013; Vašutová a kol. 2010)

V rámci kyberšikany může být oběť *vyloučena z nějaké skupiny*, do které patří nebo by chtěla patřit. Přestože ostrakizace postrádá přímé projevy agrese, je pro oběť často velmi bolestná, zejména v důsledku frustrace z nenaplnění potřeby někde patřit, být součástí nějaké skupiny. (Černá 2013) Vašutová a kol. (2010, s. 87) charakterizují ostrakizaci v rámci kyberšikany jako vyloučení oběti z online světa, které může probíhat

v atmosféře online her, blogů, zasíláním instantních zpráv, případně vyřazením ze seznamu přátel. „Je známo, že vyloučení člena skupiny je považováno za nejtvrdější trest již pro pravěké rodové společnosti a zejména u mladých lidí je emoční důsledek vyloučení velmi silný.“

Jiným projevem kyberšikany může být *kyberharašení*. Nejčastěji se jedná o opakované, trvající a mnohdy se stupňující obtěžování pomocí zasílání urážlivých nebo výhružných zpráv, které jsou příjemcem vnímány jako nepřijemné. Jedná se o jednostrannou komunikaci, oběť se zpravidla snaží komunikaci ukončit. Kyberútočník a oběť nemusí být zákonitě v přímém kontaktu, ale mohli se potkat kdekoli v rámci kyberprostoru. *Kyberstalking* je opakované zasílání výhružných, útočných a zstrašujících sdělení. Často je těžké jej rozeznat od kyberharašení, kritériem může být okamžik, kdy se oběť obává o své fyzické bezpečí. *Kyberstalking* je podle trestního zákoníku trestným činem nebezpečného pronásledování (§354). (Černá 2013)

Kyberútočník může také *odhalovat (zveřejňovat) informace*, nejčastěji osobního či intimního charakteru, o oběti neznámým uživatelům internetu, kterým tyto údaje nebyly určeny. Zveřejňovány jsou nejčastěji fotografie či konverzace. (Černá 2013)

Podobně vypadá *pomlouvání*, kdy jsou zveřejňovány informace o oběti, které mohou mít různou podobu (např. text, grafický nebo zvukový záznam) a charakter (např. zesměšňující, urážlivý, hanlivý, nepravdivý), kdy oběť není zamýšlena jako přímý příjemce, kterým jsou lidé, jež oběť v reálném světě znají.

2.2 Happy slapping

Happy slapping znamená v doslovném překladu něco jako „veselé fackování“. Tímto pojmem označujeme natáčení reálného fyzického napadení nic netušící oběti. Zpravidla se jedná o útok na náhodně vybranou „kolemjdoucí“ oběť, se kterou nemá útočník žádný specifický vztah. Jeden nebo více útočníků napadne oběť a další z agresorů celý útok natáčí na kameru nebo mobilní telefon. (Mašková et al. 2012)

Motivace pachatelů bývá jiná než u kyberšikany. Cílem je získat maximálně šokující, „originální“, často co nejbrutálnější, ale autentické video, které agresori zveřejní na některém z portálů pro sdílení videí a těší se z rostoucího počtu zhlédnutí. Pořízení takového videa bývá iniciačním rituálem pro přijetí do různých mladistvých skupin.

Nicméně natáčení fyzického nebo sexuálního útoku a jeho následné zveřejnění může být i prostředkem vydírání kyberšikanované oběti. (Mašková et al. 2012)

2.3 Flaming a trolling

Jedná se o chování, které obvykle probíhá v prostředí veřejné komunikace, jako jsou diskusní fóra, chatovací místnosti apod. Do toho virtuálního prostředí vstupuje agresor s úmyslem vyvolat prudkou hádku (konflikt). Kyberútočník v diskuzích porušuje psaná i nepsaná pravidla komunikace a obecně interakční normy, čímž vyvolává kýženou reakci u těch, kteří se v daném kyberprostoru vyskytují. Název flaming je odvozen od anglického slova pro plamen (flame). (Černá 2013)

Trolling je aktivitou anonymních účastníků (trollů) snažících se v online diskusích, fórech, chatech anebo blozích obtěžovat a provokovat svými příspěvky ostatní uživatele k reagování. Vkládáním urážlivých, provokujících a mnohdy irelevantních příspěvků narušují běžnou a věcnou diskuzi. Smyslem jejich konání je pobavit se na úkor ostatních uživatelů, které svým jednáním přimějí k emotivní odezvě. Trolling může být ale i objednanou službou za účelem koordinovaného ovlivňování vybrané skupiny osob. (Troll 2019)

2.4 Kybergrooming

Kybergrooming je odlišnou nebezpečnou formou zneužívání moderních technologií, při které se nejedná o agresi mezi vrstevníky, nýbrž patří do kategorie zneužívání dětí. Uživatelé prostředků ICT se vydávají za jinou osobu s cílem domluvit si schůzku zpravidla s nezletilou osobou za účelem sexuálního obtěžování či sexuálního zneužití. U většiny útočníků byl diagnostikován patologický zájem o děti, tj. o jedince mladší 18 let. (Sztowski et al. 2013)

V rámci kybergroomingu jde o psychickou manipulaci realizovanou prostřednictvím internetu, mobilních telefonů a dalších souvisejících technologií, jejímž cílem je osobní schůzka s obětí. Výsledkem setkání s kyberútočníkem bývá nejčastěji sexuální zneužití oběti či její opakované zneužívání. Dále může být oběť fyzicky napadena a mučena, nucena k dětské prostituci anebo též k výrobě dětské pornografie. (Sztowski et al. 2013)

Nejčastěji se můžeme s kybergroomingem setkat na sociálních sítích (např. Facebook, Lide.cz, MySpace, Twitter aj.), také na nejrůznějších internetových seznamkách a chatech, jež díky propracovanému systému virtuálních sociálních vazeb poskytují ideální podmínky pro jeho realizaci. Ke komunikaci s neznámými lidmi přes internet se přiznává zhruba 53 % českých dětí. Z toho až 44 % dětí by šlo na schůzku s neznámou osobou. (Szotkowski et al. 2013)

Kybergrooming probíhá v několika etapách a jedná se o dlouhodobý proces od cca 3 měsíců až po několik let. (Szotkowski et al. 2013) Útočník (kybergroomer) si nejprve vyhlédne svou oběť na sociální síti, chatu nebo internetové seznamce. Zde dochází k oslovení a pokusu o navázání komunikace, přičemž útočník přizpůsobuje své online vyjadřování identitě, pod kterou vystupuje, svým záměrům a též oběti, kterou si vybral. V první fázi se útočník pokouší o vzbuzení důvěry u oběti a snahu izolovat ji od okolí (je laskavý, chápavý, tolerantní, podporuje, radí a naslouchá své oběti, podporuje pocit sounáležitosti, vyzývá k utajování vzájemně výjimečného vztahu). Ve druhé fázi dochází k lákání, budování přátelského vztahu (útočník navozuje pro oběť zajímavá témata, předstírá stejné zájmy a záliby, intenzivně se zajímá o vše, co souvisí se životem oběti), manipulaci dárky, penězi či projevy pozornosti s cílem zvýšit závislost oběti. Poté přichází fáze, ve které se kyberagresor snaží z oběti vylákat nebezpečné materiály a informace, které mají sloužit k budoucímu nátlaku a vydírání (vyžaduje erotické materiály, citlivé soukromé či rodinné informace, osobní tajemství oběti). Útočník se spoléhá na nezralost oběti, využívá její nejistotu a nezkušenost a též touhu objevovat nové. V další fázi dochází k vytvoření emoční závislosti oběti na útočnickovi, který vyzdvihuje jedinečnost a výjimečnost jejich vztahu (citově vydírá a přesvědčuje, že jejich vztah je skutečný). Vztah s obětí v této fázi pokročí natolik, že vše směřuje k osobnímu setkání. Útočník se snaží oběť vylákat na osobní schůzku na místo vhodné k napadení (nabízí osobní předání dárku, nezapomenutelný zážitek, návštěvu oblíbeného místa apod.). Ne vždy k němu dojde, v této fázi může být oběť schopna rozpoznat hrozící nebezpečí a pokusit se komunikaci ukončit. Zde však většinou dochází k přitvrzování komunikace, vydírání, vyhrožování díky intimním materiálům a informacím, které útočník vylákal od oběti dříve. V lepším případě může být závěrečný scénář takový, že se útočník ve strachu, že bude odhalen, stáhne a vše skončí. V nejhorším případě může dojít na schůzce k napadení anebo sexuálnímu zneužití, které může končit i smrtí oběti. (Národní centrum bezpečného internetu 2014)

2.5 Rizikový obsah na internetu

Na internetu se nachází nejrůznější informace, poskytuje prostor ke zveřejnění libovolného obsahu, který je běžně dostupný všem uživatelům. Některé informace mohou být hodnotné a užitečné, jiné naopak zbytečné a bezcenné, některé dokonce nepravdivé, děsivé a zraňující. Je pouze na uživateli, které si vezme za své, kterými se inspiruje, které uzná za hodnotné. To klade na uživatele nároky na schopnost předvídat a rozpoznat možnou hrozbu a vyhnout se tak nekritickému přejímání informací. (Eckertová, Dočekal 2013)

Setkání s pornografií, násilím (týráním, sebepoškozování, sebevraždou), extremismem není v kyberprostoru výjimkou. Otázkou je, zda a jaký vliv má zhlédnutí rizikového obsahu na vývoj dospívajícího. Protože by téma rizikového obsahu samo vydalo na bakalářskou práci, budu se mu ve své bakalářské práci věnovat pouze okrajově.

2.6 Hoax aneb šíření poplašných zpráv

Jedná se o nástrahy v podobě šíření poplašných, nebezpečných a zbytečných řetězových zpráv, které jsou v rozporu s netiketou (etiketou na netu),¹⁰ přičemž dopátrat se původce je téměř nemožné. Typické znaky hoaxu jsou, že se snaží přesvědčit svojí důležitostí, a to zpravidla prostřednictvím šokujícího obsahu, zneužívá důvěryhodné zdroje a vyzývá k dalšímu šíření. (Vašutová a kol. 2010) Takovéto zprávy nejenže obtěžují příjemce a zatěžují linky a servery, ale tím, že je příjemci předávají dál, dávají k dispozici obrovské seznamy emailových adres či jiných kontaktních informací, které mohou být dále zneužity k nejrůznějším účelům.

¹⁰ Pravidla netikety jsou k dispozici např. zde: <https://bezpecne-online.saferinternet.cz/surfuj-bezpecne/komunikace-se-svetem/item/53-netiketa>

2.7 Malware

Malware je označení pro škodlivý kód či software. Nejčastěji to může být počítačový virus,¹¹ počítačový červ,¹² trojský kůň,¹³ crimeware,¹⁴ spyware,¹⁵ ransomware¹⁶ a adware.¹⁷ Jeho účelem je poškodit nebo zneužít počítač či jiné podobné zařízení (např. smazáním důležitých dat, stažením citlivých informací, použitím k rozesílání spamu či nezákonného obsahu). Dříve se šířil hlavně prostřednictvím emailů, dnes např. pomocí prokliků na webových stránkách. Účinnou prevencí je pravidelná aktualizace operačního systému a používání aktualizovaných antivirových programů, ale také uvážlivé chování v kontaktu s informacemi v online prostředí. (Malware 2019)

2.8 Netolismus aneb počítačová závislost

Závislost na internetu, počítačových hrách a sociálních sítích je stejně reálná jako jiné závislosti. (Eckertová, Dočekal 2013) Netolismus se rozvíjí v momentě, kdy nedokážeme vydržet bez pravidelné kontroly dění v online prostředí (např. co přátelé napsali na sociální síti, zda mi někdo nenapsal, jak se vyvíjí ta či ona diskuze, co přidal tvůrce do svého blogu apod.). (Národní centrum bezpečného internetu 2014)

O závislosti hovoříme, když se vašeň mění v posedlost a neustálé nutkání. Typické znaky závislosti na počítačových hrách jsou zejména: ztráta kontroly nad hraním abstinenci příznaky při absenci hraní, rozvoj tolerance (nutnost zvyšovat dávky pro

¹¹ Počítačový virus je program, který se v počítači šíří bez vědomí uživatele a funguje obdobně jako biologické viry tak, že do různých částí systému a programů vkládá svůj kód za účelem mazání dat, obtěžování uživatele. (Počítačový virus 2019)

¹² Počítačový červ je program, který automaticky rozesílá své kopie na jiné počítače za účelem převzetí kontroly nad komunikačními prostředky počítače k dalšímu sebešíření. V počítači pak většinou maže data, zneprovožňuje určité funkce a programy (aplikace), šifruje obsah s cílem vydírání, získává citlivé informace, vytváří přístup pro vzdálené úroky. (Počítačový červ 2019)

¹³ Trojský kůň je část programu (aplikace), která je uživateli skrytá a plní funkci, se kterou by jinak uživatel dobrovolně nesouhlasil. Jde o samostatné programy, které nabízejí něco, co uživatel chce, nebo o doplněk takové aplikace. Na rozdíl od počítačových virů a červů neumí sám infikovat další programy (aplikace) nebo počítače. (Trojský kůň, 2019)

¹⁴ Crimeware je druhem malwaru využívaný pro automatizaci trestné činnosti, např. pro krádeže identit, k získání přístupu k placeným službám, k získání přístupu k bankovním účtům za účelem provádění neoprávněných transakcí, k získání citlivých a důvěrných osobních i firemních dat. (Crimeware 2018)

¹⁵ Spyware je program využívající internetové stránky k odesílání dat z ICT zařízení bez vědomí uživatele. (Spyware 2018)

¹⁶ Ransomware je druh programu, který buď blokuje (uzamkne) program nebo počítač nebo v nich šifruje data za účelem vydírání uživatele. (Ransomware, 2019)

¹⁷ Adware je software, který uživateli znepříjemňuje práci s ICT pomocí reklam, které mohou mít formu bannerů (obrázky či animace umístěné poblíž některého z okrajů obrazovky), pop-up (vyskakujících) oken, ikon v oznamovací oblasti či změny domovské stránky v prohlížeči. (Adware 2018)

uspokojení potřeby), omezování se jen na hraní, zanedbávání ostatních věcí, neustálé hraní, i přes zjevné neblahé důsledky. (Národní centrum bezpečného internetu 2014)

3 Dokumenty v oblasti školské prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT

Na začátku je třeba zmínit, že k rizikovému chování spojenému s používáním moderních technologií u dětí sice dochází i ve školním prostředí, častěji se tomu ale děje mimo něj ve volném čase. Škola má i tak právo na tyto projevy rizikového chování v online prostředí reagovat, a to z pozice instituce, která má vzdělávat a vychovávat žáky pro jejich budoucí život a má za tím účelem dbát na udržování zdravého školního klimatu. Do samotného řešení rizikového chování v online prostředí se škola zapojuje vždy, když se prolíná s nevhodným chováním žáků objevujícím se přímo ve škole.

Školy a školská zařízení včetně jejich pedagogických pracovníků jsou přímo řízeny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, které mimo jiné vydává v oblasti školské primární prevence předpisy strategické povahy, které určují dlouhodobé cíle a rámec školské prevence rizikového chování na dané období, předpisy legislativní povahy, které uvádějí strategické cíle do praxe a jsou pro školy a školská zařízení závazné, a předpisy metodické a informativní povahy, které navrhují určité postupy v konkrétních situacích a pro školy a školská zařízení jsou doporučující.

Nejprve se zaměřím na strategické dokumenty (*Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018*,¹⁸ *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019-2027*,¹⁹ *Akční plán realizace národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019-2021*²⁰). Následně se zaměřím na legislativní předpisy (*školský zákon, vyhláška o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních*), jimiž jsou povinny se školy a školská zařízení řídit a vztahují se k výkonu primárně preventivní práce pedagogických pracovníků. Nakonec se zaměřím na metodické materiály (*Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních*).

¹⁸ Dále označována jako „stará strategie“.

¹⁹ Dále označována jako „nová strategie“.

²⁰ Dále označován jako „akční plán“.

3.1 Strategické dokumenty

Základním strategickým dokumentem pro oblast školské prevence je *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže*, která je vždy stanovována na období několika let. Vzhledem k časovému období, které bakalářská práce mapuje, se budu dále věnovat jak strategii na období 2013-2018 (stará strategie), tak na období 2019-2027 (nová strategie).

Stará i nová strategie si zakládají na několika zásadách k dosahování efektivní primární prevence. První z nich je, že míra úspěšnosti při dosahování cílů prevence se zvyšuje komplexní a koordinovanou (tj. systémovou, provázanou a jednotnou) spoluprací všech participujících subjektů. Druhou zásadou je přistupovat k prevenci systematicky a dlouhodobě (tj. vyvarovat se jednorázových aktivit, které nejsou přirozeně včleňovány do výchovy a vzdělávání). Třetí zásadou je využívání pozitivních modelů prevence (tj. vyvarovat se zastrašování, exemplarizování, mocenského zakazování). Zaměřeno na prostředí internetu je tedy žádoucí orientovat se na změnu chování žáků pozitivním působením (tj. učením toho, jak chceme, aby se jedinci v online prostředí chovali). (MŠMT 2013, 2019b)

Nová strategie klade důraz na to, aby aktivity realizované v rámci primární prevence byly založené na analýze současné situace, identifikovaných problémů, potřeb a priorit aktérů. Vzhledem k proměnlivosti online světa považují tento bod za důležitý. (MŠMT 2019b)

Hlavním cílem obou strategií „*je prostřednictvím efektivního systému primární prevence, fungujícího na základě komplexního působení všech na sebe vzájemně navazujících subjektů, snížit míru rizikového chování u dětí a mládeže a minimalizovat jeho vznik*“. (MŠMT 2019b, s. 9)

Tohoto cíle má být dosahováno výchovou „*k předcházení, minimalizaci či oddálení rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládnání zátěžových situací osobnosti*“ a dále pak motivací „*k opuštění rizikového chování, pokud již nastalo*“, a ochranou „*před dopady rizikového chování, pokud již nastalo ve výrazné formě*“. (MŠMT 2013, s. 6)

Nová strategie k dosažení hlavního cíle školské prevence definuje 6 pilířů politiky primární prevence. Vzhledem k tématu práce je podstatný zejména čtvrtý pilíř, který

si klade za cíl „zkvalitnit a zefektivnit systém vzdělávání pedagogických pracovníků a dalších aktérů v oblasti primární prevence rizikového chování, který povede ke zvýšení znalostí, dovedností a kompetencí žáků a dalších cílových skupin“. (MŠMT 2019b, s. 9)

K roli pedagogických pracovníků ve školské prevenci rizikového chování obě strategie uvádějí, že „*předpokladem naplňování cílů v oblasti prevence a úspěšnosti primárně preventivních programů jsou vzdělání a kvalifikovaní pracovníci v primární prevenci rizikového chování, kteří jsou vybaveni odpovídajícími znalostmi, dovednostmi a způsobilostmi podle úrovně, kterou v primární prevenci zajišťují*“. (MŠMT 2013, s. 7)

K dosažení deklarovaných cílů v oblasti vzdělávání pedagogických pracovníků v primární prevenci rizikového chování je zapotřebí sjednotit a ucelit tento systém. Pro efektivní realizaci prevence je nezbytné mít dostatečné kompetence, a to se týká všech, kteří mohou s rizikovým chováním přicházet do styku (tedy i učitelů), nikoli pouze osob, které se mu intenzivně věnují (např. školní metodici prevence). (MŠMT 2019a)

„*Faktem zůstává, že primární prevence vyžaduje různé úrovně znalostí, dovedností a kompetencí podle toho, do jaké míry primární prevenci realizujeme*.“ (MŠMT 2013, s. 17) Nová strategie včetně akčního plánu směrem k učitelům a vedení škol deklarují, že je potřeba zvýšit jejich znalosti, dovednosti a kompetence v primární prevenci rizikového chování. (MŠMT 2019a, 2019b)

3.2 Legislativní dokumenty

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) upravuje „*předškolní, základní, střední, vyšší odborné a některé jiné vzdělávání ve školách a školských zařízeních*“, stanovuje „*podmínky, za nichž se vzdělávání a výchova (...) uskutečňuje, vymezuje práva a povinnosti fyzických a právnických osob při vzdělávání*“ a výchově a stanovuje „*působnost orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství*“. (§1)

Povinnosti pedagogických pracovníků vymezuje §22b:

- „*vykonávat pedagogickou činnost v souladu se zásadami a cíli vzdělávání*“
Ustanovení vyjadřuje povinnost respektovat základní zásady a cíle vzdělávání uvedené v §2 školského zákona. V souvislosti s problematikou primární preven-

ce jsou důležité zejména zásady „vzájemné úcty, respektu, názorové snášenlivosti, solidarity a důstojnosti všech účastníků vzdělávání“, přičemž obecným cílem vzdělávání je „rozvoj osobnosti člověka, který bude vybaven poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život,“ bude uplatňovat zásady demokracie, základních lidských práv a svobod, se smyslem k soudržnosti a spoluodpovědnosti. Konkrétněji tyto principy rozpracovávají rámcové vzdělávací programy.

- „chránit a respektovat práva dítěte, žáka nebo studenta“
Tato práva jsou uvedena v §21. Mezi další chráněná práva patří práva uvedená v Úmluvě o právech dítěte a Listině základních práv a svobod, mimo jiné např. právo na ochranu před zneužíváním, před násilím či využíváním k prostituci, na ochranu před kriminální činností dospělých a právo být vyslyšen. V kybernetickém světě, stejně jako v tom reálném, může dojít k omezení práv dětí, proto je důležité, aby se těmito riziky pedagogičtí pracovníci též zabývali.
- „chránit bezpečí a zdraví dítěte, žáka a studenta a předcházet všem formám rizikového chování ve školách a školských zařízeních“
Jedná se o obecnou preventivní povinnost předcházet všem formám rizikového chování, tedy i rizikům spojeným s používáním ICT, které by mohly žáky ohrozit, a to tak, že tato rizika budou co nejmenší. Školy jsou „povinny přihlížet k základním fyziologickým potřebám dětí, žáků a studentů a vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku sociálně patologických jevů“ a „zajišťují bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů při vzdělávání a s ním přímo souvisejících činnostech a při poskytování školských služeb a poskytují žákům a studentům nezbytné informace k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví“. (§29) Jelikož je toto ustanovení obecné, vydává MŠMT metodické dokumenty, kde jsou uvedeny konkrétnější postupy prevence a řešení různých forem rizikového chování, tedy i kyberšikany.
- „svým přístupem k výchově a vzdělávání vytvářet pozitivní a bezpečné klima ve školním prostředí a podporovat jeho rozvoj“
Bezpečné klima ve škole je základním předpokladem k naplňování cílů vzdělávání uvedených výše. Bez něho nemohou být cíle řádně naplněny. Informace k vytváření bezpečného klimatu na školách jsou podrobněji uvedeny v metodických dokumentech MŠMT.

- „poskytovat dítěti, žáku, studentovi nebo zákonnému zástupci nezletilého dítěte nebo žáka informace spojené s výchovou a vzděláváním“
V případě výskytu některé z forem rizikového chování, jsou pedagogičtí pracovníci povinni o tomto informovat žáky a jejich zákonné zástupce.

Výše uvedené povinnosti pedagogických pracovníků uvádějí školy do praxe pomocí vnitřního a školního řádu, které upravují (§30):

- „podrobnosti k výkonu práv a povinností dětí, žáků, studentů a jejich zákonných zástupců ve škole nebo školském zařízení a podrobnosti o pravidlech vzájemných vztahů se zaměstnanci ve škole,“
- „podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků nebo studentů a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí.“

Některé z výše uvedených úkolů pedagogických pracovníků uvádí vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. §2 vymezuje, že účelem poradenských služeb poskytovaných školou je mimo jiné přispívat k:

- „vytváření vhodných podmínek pro zdravý tělesný a psychický vývoj žáků, pro jejich sociální vývoj, pro rozvoj jejich osobnosti před zahájením vzdělávání a v průběhu vzdělávání“,
- „prevenci a řešení vzdělávacích a výchovných obtíží, prevenci různých forem rizikového chování a dalších problémů souvisejících se vzděláváním a s motivací k překonávání problémových situací“,
- „součinnosti s orgány veřejné moci a s právníckou osobou uvedenou v § 16b odst. 1 školského zákona“.

Pro účely této práce je důležitý zejména §7, který určuje ředitelům škol povinně zabezpečit poskytování poradenských služeb přímo ve škole. Za tím účelem školy zřizují školní poradenská pracoviště, v nichž působí zejména školní metodici prevence a výchovní poradci, kteří spolupracují hlavně s třídními učiteli, učiteli výchov a dle po-

třeby i s ostatními pedagogickými pracovníky. Pokud má škola speciálního pedagoga nebo školního psychologa, tak rovněž oni zajišťují školní poradenské služby. Smysluplné, efektivní a systematické poskytování poradenských služeb školou by mělo být dáno programem poradenských služeb ve škole, který *„zahrnuje popis a vymezení rozsahu činností pedagogických pracovníků (...), preventivní program školy včetně strategie předcházení školní neúspěšnosti, šikaně a dalším projevům rizikového chování“*.

V oblasti prevence a řešení rizikového chování se poradenské služby poskytované školou zaměřují zejména na (§7):

- *„průběžnou a dlouhodobou péči o žáky s výchovnými či vzdělávacími obtížemi a vytváření příznivého sociálního klimatu pro přijímání kulturních a jiných odlišností ve škole“*,
- *„včasnou intervenci při aktuálních problémech u jednotlivých žáků a třídních kolektivů“*,
- *„předcházení všem formám rizikového chování včetně různých forem šikany a diskriminace“*,
- *„průběžné vyhodnocování účinnosti preventivních programů uskutečňovaných školou“*,
- *„metodickou podporu učitelům při použití psychologických a speciálně pedagogických postupů ve vzdělávací činnosti školy“*,
- *„spolupráci a komunikaci mezi školou a zákonnými zástupci“*.

Podrobnější informace k poradenským službám poskytovaným pracovníky školního poradenského pracoviště jsou uvedeny v příloze 3 této vyhlášky, kde jsou specifikovány činnosti výchovného poradce, školního metodika prevence, školního psychologa a školního speciálního pedagoga.

Školský zákon a vyhláška o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních se zaměřují na problematiku primární prevence obecně, neuvádějí konkrétní postupy, jak a co by měly školy a pedagogičtí pracovníci v jednotlivých případech výskytu rizikového chování dělat. MŠMT proto vydává doplňující metodické materiály, kterými se budu podrobněji zabývat dále.

3.3 Metodické dokumenty

Metodické dokumenty, které se vztahují k tématu bakalářské práce, jsou dva: *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* (č.j. 21291/2010-28)²¹ a *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních* (č.j. MSMT-21149/2016).²²

Metodické doporučení „vymezuje aktuální terminologii, která je v souladu s terminologií v zemích EU a začlenění prevence do školního vzdělávacího programu a školního řádu“ a „definuje Minimální preventivní program“. Dále „popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka“ a „doporučuje postupy škol (...) při výskytu vybraných rizikových forem chování dětí a mládeže“, kam patří i „agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimedií“ a „závislostní chování, (...), netolismus“. (MŠMT 2012, s. 1)

Za prevenci a řešení rizikového chování je přímo zodpovědný ředitel školy tím, že vytváří nezbytné podmínky, zejména (MŠMT 2012, s. 5-6):

- „zabezpečením poskytování poradenských služeb ve škole se zaměřením na primární prevenci rizikového chování, koordinací tvorby, kontrolou realizace a pravidelným vyhodnocováním Minimálního preventivního programu školy,“
- „zapracováním do školního řádu a vnitřního řádu řešení aktuálních problémů souvisejících s výskytem rizikového chování ve škole,“
- „podporou týmové spolupráce školního metodika, výchovného poradce, školního psychologa/školního speciálního pedagoga, třídních učitelů a dalších pedagogických pracovníků školy při přípravě, realizaci a vyhodnocování Preventivního programu“.

Ve vztahu k primární prevenci je důležitá také participace třídního učitele, který by měl plnit zejména tyto úkoly (MŠMT 2012, s. 7):

- „spolupracuje se školním metodikem prevence při zachycování varovných signálů, podílí se na realizaci Preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě,“

²¹ Dále označováno jako „metodické doporučení“.

²² Dále označován jako „metodický pokyn“.

- „motivuje k vytvoření vnitřních pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich důsledné dodržování (vytváření otevřené bezpečné atmosféry a pozitivního sociálního klimatu ve třídě); podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky třídy,“
- „zprostředkovává komunikaci s ostatními členy pedagogického sboru a je garantem spolupráce školy se zákonnými zástupci nezletilých žáků třídy,“
- „získává a udržuje si přehled o osobnostních zvláštностech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí.“

Školy by měly zařazovat problematiku prevence rizikového chování do svých školních vzdělávacích programů. Je žádoucí, aby byla přirozenou součástí klíčových kompetencí, očekávaných výstupů a učiva, nikoli aby byla chápána jako nadstandardní činnost. (MŠMT 2012, s. 7)

Pedagogičtí pracovníci by měli dbát o to, „aby uplatňovaná prevence rizikového chování u žáků byla prováděna komplexně, tj. ve všech oblastech školního prostředí a života, jichž se prevence rizikového chování u žáků dotýká“ (MŠMT 2012, s. 7):

- „Psychosociální dovednosti (soběstačnost, autonomie, důstojnost, seberealizace, spokojenost v rodinných, přátelských a dalších mezilidských vztazích, sociální a kulturní integrovanost, tvořivost, schopnost milovat, pracovat a žít v souladu s rozmanitou kulturou a světem).
- Existence (pečuji o sebe, o svůj zevnějšek, volím mezi zdravým a nezdravým způsobem života, jsem nezávislý a mám představu o své budoucnosti, věřím v budoucnost, vnímám, že život má smysl).
- Sounáležitost (vnímám se jako součást životního prostředí a Země, cítím se bezpečně ve škole, ve městě, jsem oceňován a ostatní si mě váží, mám kamarády a vážím si jich, umím se o sebe postarat a přijímat zdravotní/sociální pomoc a služby).
- Adaptabilita (dávám pozor na sebe a svůj zevnějšek, jsem žák, účastním se sportovních a rekreačních aktivit, setkávám se s lidmi a trávím s nimi volný čas, plánuji si volbu profese nebo zaměstnání, řeším s odvahou své problémy, mám právní povědomí).

Kromě zařazení prevence rizikového chování do učiva a výstupů by každá škola měla mít vypracovanou školní preventivní strategii, která je dlouhodobým preventivním programem školy a je součástí školního vzdělávacího programu. *„Jasně definuje dlouhodobé a krátkodobé cíle. Měla by být naplánována tak, aby mohla být řádně uskutečňována. Přizpůsobuje se aktuálním okolnostem ve společnosti, struktuře školy a specifické populaci v rámci školy i jejím okolí, respektuje rozdíly ve školním prostředí. Brání nebo snižuje míru výskytu rizikových forem chování a pojmenovává je. Zvyšuje kompetence žáků v této oblasti, pomáhá zejména jedincům z ohrožených skupin. Má dlouhotrvající výsledky. Podporuje zdravý životní styl, tj. rovnováhu mezi tělesným a duševním zdravím. V poslední řadě poskytuje zejména podněty ke zpracování Minimálního preventivního programu.“* (MŠMT 2012, s. 3)

Minimální preventivní program (MŠMT 2012, s. 8):

- a) *„je preventivním programem školy (...),*
- b) *je součástí školního vzdělávacího programu (...),*
- c) *vychází z omezených časových, personálních a finančních investic se zaměřením na nejvyšší efektivitu,*
- d) *jasně definuje dlouhodobé, střednědobé a krátkodobé cíle,*
- e) *je naplánován tak, aby byl realizovatelným,*
- f) *je přizpůsobován kulturním, sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy či specifické populaci jak v rámci školy, tak v jejím okolí, respektuje specifika ve školním prostředí,*
- g) *oddaluje nebo snižuje výskyt rizikového chování,*
- h) *zvyšuje schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí,*
- i) *má dlouhotrvající vliv na změnu chování,*
- j) *pojmenovává problémy z oblasti rizikového chování (...),*
- k) *pomáhá zejména těm jedincům, kteří pocházejí z nejvíce ohrožených skupin (...) při ochraně jejich lidských práv,*
- l) *podporuje zdravý životní styl a usiluje o předávání vyvážených informací a dovedností.“*

Minimální preventivní program se zaměřuje *„na výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a emočně sociální rozvoj a komunikační*

dovednosti. *Minimální preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci nezletilých žáků školy.*“ Je „zpracováván na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je vyhodnocován průběžně a na závěr školního roku je hodnocena kvalita a efektivita zvolených strategií primární prevence. Dané hodnocení je součástí výroční zprávy o činnosti školy.“ Na tvorbě a realizaci minimálního preventivního programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy, které při tvorbě koordinuje a v průběhu realizace kontroluje školní metodik prevence, který dle potřeby spolupracuje s metodikem prevence v pedagogicko-psychologické poradně. (MŠMT 2012, s. 2-3, 8)

Metodické doporučení dále obsahuje řadu příloh, které se věnují již konkrétním oblastem prevence a řešení rizikového chování. Příloha č. 7 k metodickému doporučení se věnuje kyberšikaně a dalším formám kybernetické agrese. MŠMT v roce 2017 aktualizovalo tuto přílohu z důvodu přibývání forem kybernetické agrese v důsledku rozvoje ICT v posledních letech. Příloha vznikla ve spolupráci s Centrem prevence rizikové virtuální komunikace Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Autory jsou Kamil Kopecký a René Szotkowski (2017), kteří se problematikou rizik v kyberprostoru dlouhodobě zabývají.

Jedná se o poměrně podrobný text, který se věnuje rizikovému chování spojenému s používáním ICT, dává jasná doporučení jak v oblasti prevence kyberšikany a jiných forem kybernetického násilí, tak v oblasti následné intervence. Pedagogičtí pracovníci doposud neznali této problematiky se díky této příloze mohou podrobně s fenoménem kybernetických rizik obeznámit a poznat možnosti jak jim předcházet a jak je řešit. Příloha popisuje nejrozšířenější podoby kybernetické agrese, je zdůrazněn fakt, že se často prolíná se školní šikanou, avšak řešení stejná nejsou. Příloha též uvádí nejčastější argumenty, proč se školy nechtějí kyberšikanou zabývat a proč by ji naopak měly řešit, a zdůrazňuje ohlašovací povinnost škol. Za přínosnou považují uvedenou síť partnerů, na které se mohou školy v případě potřeby obrátit. (Kopecký, Szotkowski 2017)

Příloha č. 15 se zaměřuje na další z forem rizikového chování v online prostředí, a to netolismus. V úvodu odkazuje na Maslowovu pyramidu potřeb a zdůrazňuje fakt, že internet sice může naplnit většinu z uvedených potřeb, avšak ty nejdůležitější základní potřeby, tj. fyziologické, z principu naplnovat nemůže. V této souvislosti hovoří

o jevu tzv. flow fenoménu (ponoření se do prováděné činnosti v takové míře, že nic jiného se v tu chvíli nezdá důležité) a upozorňuje, že mnohdy dochází ke stavu podobnému transu, který umožňuje závislým základní potřeby dlouhodobě potlačovat nebo oddalovat. Dále jsou popsány rizikové a protektivní faktory, a to jak na úrovni rodiny, komunity a školy, tak ve vztahu k osobnosti jedince. Započetí účinné intervence vyžaduje spolupráci školy s rodinou. Pro potřeby pedagogických pracovníků a rodičů (předcházení rozvoji netolismu je zejména na rodičích) jsou zde shrnuty varovné signály, kterými se rozvinuté formy netolismu projevují a kterých si mohou při pozorování všimnout. (Žufníček 2015)

Problematice kyberšikany ve školách se věnuje i *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních*. Jeho cílem je „pomoci porozumět školám (...) fenoménu šikany, možnostem, jak mu předcházet a jak na něj efektivně reagovat, pokud k jeho výskytu dojde.“ (MŠMT 2016, s. 1)

Článek 2 charakterizuje šikanu a její jednotlivé podoby, mezi něž patří i elektronická šikana (kyberšikana), ke které je uveden stručný popis podob, jakých může v online světě nabývat. Pokyn zdůrazňuje, že kyberšikana často doplňuje školní šikanu, a proto „škola by se kyberšikanou měla zabývat vždy, když se o ní dozví.“ (MŠMT 2016, s. 2). Dále jsou v tomto článku popsány znaky, které odlišují kyberšikanování od škádlení a agrese, důvody, které vedou ke kyberšikaně, a zdůrazňuje se důležitost řádné pedagogické diagnostiky rizikového chování tak, aby se nepodceňovala závažnost a rozsah kyberšikany.

Na prvním místě v oblasti prevence kyberšikany je vytváření bezpečného prostředí ve škole. Metodický pokyn (MŠMT 2016) dává školám návod, jak mohou takové prostředí vytvářet. Důležité je, že škola přiznává možný výskyt kyberšikany, zastává jasné postoje k respektování identity a individuality a odmítá násilí. Pokud ke kyberšikaně dojde, řeší ji bezodkladně a otevřeně. Je zapotřebí, aby měla škola pro takové případy vypracovaný plán (bezpečnostní a krizový), včetně jasného postupu, v němž určí konkrétní odpovědnost všem dotčeným osobám a všemi směry, nastaví systém komunikace mezi pedagogickými pracovníky, nastaví pravidla pro pravidelný monitoring varovných signálů a zajišťuje vzájemnou informovanost. Každá škola by měla pověřit jednu osobu z řad pedagogických pracovníků, která se bude specifickými otázkami prevence a řešení kyberšikany zabývat a dále jí umožnit se v problematice kyberšikany

vzdělávat (zpravidla je to školní metodik prevence nebo výchovný poradce). Škola by dále měla podporovat další vzdělávání a rozvoj učitelů a nově začínajícím učitelům poskytnout potřebnou podporu prostřednictvím uvádějících učitelů. Učitelé by se měli prevenci věnovat v třídnických hodinách a poskytovat žákům dostatečný prostor pro vlastní reflexi a nastavování norem chování skrze pravidla třídy. Co se týče chování žáků, těm škola nastavuje konkrétní a srozumitelná pravidla ve školním řádu a stanovuje následky za jejich porušení. Je také nezbytné, aby měla škola zmapovanou síť pomoci.

Na druhém místě v oblasti prevence kyberšikany je realizace specifické primární prevence kyberšikany. Preventivní mechanismy k minimalizaci kyberšikany, předcházení rizikům a řešení krizových situací má mít škola podrobně popsány v *minimálním preventivním programu a programu proti šikanování*. Škola by měla tyto plány na základě svých zkušeností pravidelně vyhodnocovat a upravovat. (MŠMT 2016)

4 Aktuální stav prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT na 2. stupni vybrané školy

4.1 Charakteristika školy²³

Základní škola Lidická, Školní ul. 325, Hrádek nad Nisou, okres Liberec, je středně velká a plně organizovaná základní škola, která je situována v centru města nedaleko vlakového a autobusového nádraží. Kapacita školy je 375 žáků pro 1. až 9. ročník. Výuka probíhá v jedné nebo dvou paralelních třídách na 1. a 2. stupni. Jedná se o spádovou školu pro žáky z bližší i vzdálenější oblasti Hrádku nad Nisou a okolních menších obcí.

Areál školy disponuje dvorem, školní zahradou a sportovištěm. Škola též využívá park před školou, kde v minulosti v rámci projektu vybudovala sportovně výchovné centrum s herními a výukovými prvky. Tyto prostory mohou žáci využívat o velké přestávce. Výuka probíhá v 15 kmenových třídách a v 5 odborných učebnách (multifunkční učebna, počítačová učebna, učebna fyziky a chemie, dvě jazykové učebny). Součástí školy je školní družina a školní klub, knihovna, malá tělocvična a posilovna, která bude muset v rámci realizace projektu financovaného z *Integrovaného regionálního operačního programu* ustoupit odborným učebnám praktického vyučování (dílny). Stravování zajišťuje jiná škola.

Předností školy je dlouholetá spolupráce s partnerskými školami v česko-německo-polském příhraničí a je leaderpartnerem mnoha přeshraničních projektů (*Schkola eko?logicky / Schkola eko?logisch, Řemesla v Trojzemí, Dětská univerzita v Trojzemí, Co si vyzkouším, tomu rozumím*). V mezinárodním svazku *Š:Schkola* vzájemně spolupracuje devět škol *Trojzemí*, jež jsou propojeny způsobem v Evropě jedinečným. Spolupráce spočívá zejména ve vzájemné výuce a poznávání žáků, učitelů i rodičů. Společná výuka je doplňována sportovními a kulturními akcemi, odpoledními činnostmi pro rodiče, žáky a učitele zúčastněných škol a závěrečnými vícedenními pobyty. Škola je také hlavním partnerem svazku tří měst *Malý trojúhelník* při organizaci činnosti *Mezinárodního parlamentu dětí a mládeže Euroregionu Nisa*. Z tohoto důvodu

²³ Informace uvedené v této podkapitole pocházejí ze školního vzdělávacího programu školy (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1656>), preventivního programu školy pro školní rok 2018/2019 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>), z výroční zprávy o činnosti školy za rok 2017/2018 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-3704>) a ze školního řádu školy (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-3276>).

na škole probíhá nadstandartní výuka německého jazyka, který je začleněn do ŠVP již od 1. ročníku.

Škola klade důraz na větší otevřenost učitelů vůči žákům – zlepšení vzájemné komunikace, vnímání žáků jako partnerů vzdělávání, aktivní přístup žáků k výuce, vytváření přátelského, tvořivého a bezpečného klimatu a prostředí otevřeného partnerství, umožňuje žákům realizovat se v širokém okruhu zájmové činnosti. Škola intenzivně pracuje na vytváření bezpečného školního klimatu, prostředí s jasnými pravidly a zároveň připouští možnost výskytu šikany.

V oblasti rizikového chování škola řešila dvě potvrzená podezření na šikanu. Jedno potvrzené podezření na šikanu v 8. ročníku odpovídalo prvnímu stadiu šikany, kde stačila intervence školního metodika prevence. Druhé potvrzené podezření na šikanu v 6. ročníku odpovídalo třetímu stadiu, kde si škola objednala intervenci odborníka. Dále bylo školou řešeno záškoláctví, kouření tabákových výrobků žáky ve škole, nezdravé vztahy v třídních kolektivech (např. vysmívání a zesměšňování žáka na internetu, vzájemné ubližování si mezi chlapci starších ročníků).

V posledních třech letech absolvovaly vybrané třídní kolektivy druhého stupně tyto programy prevence ICT rizik:

- Digitální domorodci (8. ročník) – Během programu byli žáci vedeni k uvědomění si kladů a záporů virtuálního světa. Delší čas byl věnován rozkrytí konkrétních rizik na internetu (kyberšikana, netolismus, gambling apod.) a zároveň byly pojmenovány zásady bezpečného užívání internetu. V závěru se program věnoval tématu kyberšikany.
- Kybersvět (6. ročník) – Během programu byli žáci vedeni k uvědomění kladů a záporů virtuálního světa. Delší čas byl věnován rozkrytí konkrétních rizik na internetu (kyberšikana, netolismus, gambling apod.) a zároveň byly pojmenovány zásady bezpečného užívání internetu. V závěru se program věnoval tématu kyberšikany.

Ve školním roce 2017/2018 se zapojili všichni třídní učitelé a vychovatelky školní družiny do projektu *Bezpečné klima* ve škole financovaného z rozvojového programu MŠMT. Všichni nejprve absolvovali kazuistický seminář na téma bezpečného klimatu. Poté následoval praktický nácvik činností, a to tvorba pravidel třídy, tvorba

bezpečného klimatu ve třídě. Poté přišla na řadu praktická činnost třídních učitelů a vychovatelek, kteří pomocí diagnostického nástroje (dotazník *Klima třídy*) uskutečnili sociometrické šetření jednotlivých skupin žáků. Výsledky jim poskytly vhled do jednotlivých složek klimatu tříd, do vazeb mezi spolužáky, a nabídly přehled o sociálních rolích (statutech) a vlivu jednotlivců a skupin. Následně přistoupili k tvorbě pravidel tříd (oddělení). Během celého procesu, poskytovalo vedení školy, školní metodik prevence a výchovný poradce mentoring. Každý pracovník na závěr vypracoval evaluační zprávu o činnosti.

Zhruba před čtyřmi lety se ve škole odehrál incident, kdy žákyně 8. ročníku natočila při vyučování učitele a následně tento záznam zveřejnila na sociální síti. Situace rozpoutala vášnivou debatu v pedagogickém sboru o používání mobilních telefonů žáky ve škole. Následně byly formulovány zásady pro používání mobilních telefonů a jiných elektronických zařízení ve škole, které byly včleněny do školního řádu:

- *„Mobilní telefony a jiná elektronická zařízení nosí žáci do školy jako jeden z předmětů běžného života a se svolením vyučujícího i jako pomůcku k výuce. Mobilní telefony a další elektronická zařízení jsou věcmi osobní potřeby a mimo vyučovací hodiny je mají žáci u sebe.“*
- *„Ve vyučovacích hodinách jsou mobilní telefony a jiná elektronická zařízení vypnutá, žák je využívá jen s výslovným svolením vyučujícího. Žáci svými zařízeními neruší práci vyučujících ani ostatních žáků, tzn. mobilní telefony a elektronická zařízení mají i ve vypnutém stavu nepovoleno hlasité a vibrační vyzvánění a jsou uloženy během vyučovací hodiny ve školní tašce.“*
- *„Při hodinách tělesné výchovy nebudou mít u sebe žáci mobilní telefon, pro tyto případy si mobilní telefony žáci uloží do školní tašky do uzamčené šatny nebo ho ponechají v tašce v uzamčené učebně.“*
- *„Za naprosto nepřijatelné bude považováno nepovolené používání mobilního telefonu, či jiného elektronického zařízení během vyučování, stejně tak pořizování fotografií, videoklipů a audionahrávek pomocí mobilních telefonů ve škole a jejich následné distribuce. Porušení tohoto bude posuzováno jako závažné porušení školního řádu.“*

4.2 Vybavenost školy ICT²⁴

Ve škole je plně funkční počítačová učebna s připojením k internetu, která byla vybudována v rámci projektu *Internet do škol* a postupně dochází k její modernizaci. K dispozici je 16 pracovních stanic starších pěti let. V rámci projektu financovaného z *Integrovaného regionálního operačního programu* bude vybudována nová počítačová učebna a učebna robotiky, a to včetně vybavení a nových datových rozvodů.

Zaměstnanci školy mají k dispozici kvalitní audiovizuální techniku (20 dataprojektorů, 8 digitálních kamer, 8 digitálních fotoaparátů, DVD přehrávače), kvalitní kopírovací techniku, 3D tiskárnu a skener. Postupně škola díky projektu *Státní informační politiky ve vzdělávání* vybavila třídy 18 interaktivními tabulemi a učitelé mají k dispozici 20 tabletů. Ve škole je celkem 66 počítačů připojených k internetu, z toho 50 přístupných žákům. V každé třídě, stejně tak v obou sborovnách, ředitelně a odborných učebnách, kanceláři a nově ve školní družině jsou vybudovány přípojné stanice pracující s Windows 7 nebo 10. Snahou školy je nadále zlepšovat a rozšiřovat moderní didakticko-technické pomůcky.

4.3 Program poradenských služeb školy²⁵

Škola poskytuje poradenské služby v souladu s vyhláškou č. 72/2005 Sb. Tyto služby ve škole zajišťují školní metodici prevence (jeden pro 1. stupeň a druhý pro 2. stupeň), výchovný poradce a školní speciální pedagog, který má poloviční úvazek. Školní metodik prevence pro 2. stupeň nabízí konzultace po předchozí domluvě, která je možná telefonicky nebo mailem. Výchovný poradce nabízí konzultace po předchozí domluvě, která je možná telefonicky nebo mailem.

Součástí týmu školského poradenského pracoviště jsou také třídní učitelé, kteří spolupracují se školním metodikem prevence na monitoringu příznaků rizikového chování, podílí se na poskytování poradenských služeb a prevenci rizikového chování ve

²⁴ Informace uvedené v této podkapitole pocházejí z ICT plánu školy pro školní rok 2017/2018 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1673-3236>) a z rozhovoru s ICT koordinátorem školy a ředitelem školy.

²⁵ Informace uvedené v této podkapitole pocházejí z výroční zprávy o činnosti školy za rok 2017/2018 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-3704>), z preventivního programu školy pro školní rok 2018/2019 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>) a ze školního řádu (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-3276>).

škole. Školní metodik prevence také spolupracuje s koordinátorem ŠVP, metodiky předmětových komisí a učiteli výchov.

Škola spolupracuje se školskými poradenskými zařízeními (např. Pedagogicko-psychologická poradna v Liberci, Speciálně-pedagogické centrum v Liberci), se školskými zařízeními preventivně-výchovné péče (např. Středisko výchovné péče Čáp v Liberci) a s dalšími odbornými pracovišti (např. Policie ČR, Městská policie Hrádek nad Nisou, Městský úřad Hrádek nad Nisou, Oddělení sociálně-právní ochrany dětí a Oddělení kurátorské činnosti Magistrátu města Liberce, Člověk v tísni, Červený kříž, Maják).

Ve školním řádu školy je zakotveno, že žáci a zákonní zástupci mají právo na informace a poradenskou pomoc školy nebo školského poradenského zařízení v záležitostech týkajících se vzdělávání podle školského zákona, avšak chybí dokument, který by konkrétně vymezoval pravidla a podmínky, za jakých jsou poradenské služby školou poskytovány.

4.4 Dlouhodobé a střednědobé cíle prevence ICT rizik a způsoby jejich naplňování²⁶

Ve školních dokumentech, které věnují svůj prostor školní prevenci rizikového chování, jsem identifikovala obecné a specifické dlouhodobé a střednědobé cíle. Obecné cíle prevence rizikového chování si vytyčuje škola tyto:

- zajistit odborné a průběžné vzdělávání školního metodika prevence, výchovného poradce a ostatních pedagogických pracovníků,
- spolupracovat a zapojovat se do projektů a akcí realizovaných jinými odbornými subjekty,
- realizovat nabídku mimoškolních volnočasových aktivit v návaznosti na programy a výuku školy,
- realizovat pravidelné schůzky s rodiči, informovat je o rizicích, jakým jsou jejich děti vystaveny, a jak jim předcházet,

²⁶ Informace uvedené v této podkapitole pocházejí z preventivní strategie školy pro období 2017-2020 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=2313-23062>), z preventivního programu školy pro školní rok 2018/2019 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>) a ze školního programu proti šikanování (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=2313-23063>).

- nabízet rodičům didaktické materiály a poradenskou činnost,
- vytvářet bezpečné klima školy a tříd,
- zajistit bezpečnost žáků o přestávkách a na skrytých místech školy,
- upevňovat obecně uznávané hodnoty a postoje společenského života,
- vyvracet předsudky a pěstovat úctu k životu,
- posilovat a rozvíjet dobré vrstevnické vztahy,
- podporovat u žáků vzájemnou pospolitost,
- posilovat dobré sebevědomí, pozitivní přístup k okolí a ostatním lidem,
- vést žáky k samostatnému myšlení a rozhodování, toleranci a otevřenému vyjádření vlastních názorů,
- vést žáky k ochotě řešit konflikty a neshody dohodou a umět nalézat vhodná řešení,
- seznámit žáky s jejich právy ve společnosti,
- předkládat vhodný vzor společenského chování, dbát na dodržování zákona a být morální podporou,
- předkládat a vysvětlovat modelové situace a zasazovat chování ve vztahu k normalitě ve společnosti,
- seznámit žáky se základními ustanoveními trestního zákona, školního řádu a společenského řádu obecně,
- seznamovat žáky s projevy kriminality a delikvence, s dílčími mechanismy a dynamikou trestných činů.

Specifické cíle prevence rizikového chování v oblasti ICT si škola stanovila tyto:

- předcházet šikaně a jejím projevům (včetně kyberšikany) jako jedné z forem šikany),
- účinně a profesionálně postupovat při rozpoznání šikany (včetně kyberšikany) v souladu s krizovým plánem školy,
- předcházet negativním vlivům médií a reklamy,
- seznámit žáky se základními pojmy virtuálních drog,
- předcházet zdravotním, sociálním a psychickým poškozením v důsledku přílišného užívání virtuálních drog,
- stanovit a posilovat v žácích pravidla proti užívání virtuálních drog,

- podporovat hraní počítačových her a sledování filmů s kladnými stránkami obsahu,
- používat moderní programy a technologie.

Naplňování cílů v oblasti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků školy v prevenci ICT rizik uvádím v podkapitole 4.7.

Spíše než že by se škola zapojovala do projektů externích subjektů v oblasti prevence rizikového chování, využívá služby nabízené těmito subjekty (Maják, Policie ČR), a to především přednášky a programy prevence rizikového chování pro žáky.

Škola svým žákům nabízí různé zájmové útvary mimo samotnou výuku. Jedná se především o sportovně pohybové aktivity, hudební aktivity a rukodělné aktivity. V nabídce je i rozvoj řečových dovedností a prevence rizik poruch učení. K matematice, fyzice a robotice je nabízen seminář. Podrobný přehled za školní rok 2018/2019 je uveden na webu školy.²⁷

Rodičům žáků škola umožňuje pravidelné konzultace s učiteli, kdy se ale očekává zájem rodiče konzultační hodiny využít. Tím se škole ze zřetele ztrácí potenciál předcházet rizikovému chování u žáků v důsledku pravidelného kontaktu školy s rodiči. Konzultace pak plní především funkci prostoru pro řešení rizikového chování, které už nastalo. Rodiče mohou dále využít služby školního poradenského pracoviště, které má škola zřízené. Jak ale vyplývá z rozhovoru s ředitelem školy, funguje také spíše jako orgán řešící již nastalé rizikové chování, místo aby pomáhalo mu předcházet. Didaktické materiály preventivního charakteru škola pro rodiče nenabízí. Spoléhá se především na zveřejňování aktuálních informací a platných preventivních dokumentů školy na webových stránkách školy.

Dlouhodobým úsilím školy je vytvářet bezpečné klima. Tento cíl škola naplňuje proškolením pedagogických pracovníků, realizováním sociometrických šetření klimatu školních tříd, na základě nichž je plánována následná práce se třídami. Dále třídní učitelé provádějí na začátku školního roku formulování pravidel třídy společně s žáky a v průběhu roku realizují monitoring výskytu rizikového chování ve třídách, jehož výsledky konzultují se školním metodikem prevence. Pro zvýšení bezpečnosti škola o přestávkách posílila dozory na jednotlivých patrech a o velké přestávce i ve venkov-

²⁷ http://www.hradek.eu/archiv/prilohy/m_clanek/1550-3187-01--R9CVKH.pdf

ním prostoru z jednoho na dva pracovníky. Ve společných prostorách byl ve škole instalován kamerový systém.

Podle platné legislativy škola disponuje všemi potřebnými dokumenty v oblasti prevence rizikového chování, vyjma program poradenských služeb poskytovaných školou. Na základě konkrétních zkušeností škola do svého školního řádu zavedla jasná pravidla vymezující používání ICT technologií žáky ve škole a důsledky, které vyplývají z jejich porušení.

Většina cílů prevence směřujících k osobnostnímu a sociálnímu rozvoji žáků by měla být naplňována především prostřednictvím učiva a dosahováním očekávaných výstupů ve výuce. Prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT je zařazena do vyučovacích předmětů informatika, výchova k občanství, výchova ke zdraví a mediální výchova. Konkrétní tematické bloky jsou uvedeny v podkapitole 4.6. Z rozhovoru se školním metodikem prevence jsem ale nezjistila, že by probíhalo jakékoli hodnocení realizace preventivních témat učiteli ve výuce ze strany jeho samotného či jiné osoby. To se neobjevuje ani v minimálním preventivním programu. Škola tak nemá přehled o tom, jakým způsobem jednotliví učitelé preventivní témata s žáky realizují a do jaké míry je tento typ realizované prevence efektivní.

Při podezření na šikanu má škola vypracovaný krizový plán. Domnívám se, že tak, jak je krizový plán formulován, umožňuje škole vhodně postupovat při akutních stavech. Nejsem si však jistá, zda jsou pedagogičtí pracovníci (včetně školního metodika prevence) dostatečně vybaveni znalostmi a dovednostmi pro předcházení některým formám rizikového chování (např. kyberšikaně, netolismu či jiným online rizikům) či k jejich odhalení a následnému řešení.

Vzhledem k tomu, že u některých cílů prevence se mi nepodařilo zjistit, jak přesně jsou školou naplňovány, je třeba pracovat i s možností, že tyto cíle školou nemusí být naplňovány vůbec či jsou naplňovány jen částečně.

4.5 Krátkodobé cíle prevence ICT rizik a způsoby jejich naplňování²⁸

Pro školní rok 2018/2019 si škola v oblasti prevence ICT rizik stanovila 2 cíle:

- zlepšit vztahy v třídních kolektivech,
- zvýšit obecné povědomí žáků o problematice internetu a netolismu.

Škola si pro dosažení těchto cílů objednala vybrané programy primární prevence u obecně prospěšné společnosti Maják.

Tabulka 1: Adaptační program

Název programu	Adaptační program
Typ programu	intenzivní několikadenní program nespecifické primární prevence pro třídní kolektiv
Stručná charakteristika programu	Program je zaměřen na podporu spolupráce a soudržnosti třídního kolektivu a také na rozvoj důvěry a komunikace. Program využívá technik prožitkové pedagogiky s důrazem na reflexi jednotlivých aktivit. Součástí programu je pozorování skupiny a zmapování třídní atmosféry, program je navržen tak, aby třídní učitel lépe poznal svůj třídní kolektiv.
Realizátor	školní metodik prevence pro 2. stupeň, třídní učitel
Cílová skupina	6. ročník
Počet žáků v programu	23
Počet hodin programu	24 hodin
Návaznost programu na cíle preventivního programu školy	zlepšení vztahů v třídních kolektivech
Ukazatele úspěšnosti	snížení počtu řešených vztahových problémů
Termín	září 2018
Zodpovědná osoba	třídní učitel dané třídy

Zdroj: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>

²⁸ Informace uvedené v této podkapitole pocházejí z preventivního programu školy pro školní rok 2018/2019 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>).

Tabulka 2: Klima třídy

Název programu	Klima třídy
Typ programu	program nespecifické primární prevence pro třídní skupiny
Stručná charakteristika programu	Program je zaměřen na podporu spolupráce a soudržnosti třídního kolektivu a také na rozvoj důvěry a komunikace. Program využívá technik prožitkové pedagogiky s důrazem na reflexi jednotlivých aktivit. Součástí programu je pozorování skupiny a zmapování třídní atmosféry (program neslouží jako diagnostika třídní skupiny).
Realizátor	Maják
Cílová skupina	5. – 8. ročník
Počet žáků v programu	171
Počet hodin programu	4 hodiny (v každé třídě)
Návaznost programu na cíle preventivního programu školy	zlepšení vztahů v třídních kolektivech
Ukazatele úspěšnosti	snížení počtu řešených vztahových problémů
Termín	říjen – prosinec 2018
Zodpovědná osoba	školní metodik prevence a třídní učitelé daných tříd

Zdroj: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>

Tabulka 3: Komplexní program „Jdi dál!“

Název programu	Komplexní program „Jdi dál!“
Typ programu	program specifické primární prevence pro třídní skupiny
Stručná charakteristika programu	Cílem programu je dlouhodobě pracovat s třídními kolektivy od 4. do 9. ročníku a efektivně předcházet vzniku rizikového chování u žáků.
Realizátor	Maják
Cílová skupina	5. a 8. ročník
Počet žáků v programu	93
Počet hodin programu	3 hodiny (v každé třídě)
Návaznost programu na cíle preventivního programu školy	Kybersvět – zvýšit povědomí o možném nebezpečí pohybu na internetu a poskytnout základní pravidla pro pohyb na internetu Digitální domorodci – úvod do problematiky kyberšikany
Ukazatele úspěšnosti	počet žáků účastnících se programu
Termín	říjen – prosinec 2018
Zodpovědná osoba	školní metodik prevence a třídní učitelé daných tříd

Zdroj: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>

Tabulka 4: Čas změny

Název programu	Čas změny
Typ programu	tematický program nespecifické primární prevence pro třídní skupiny
Stručná charakteristika programu	Program pracuje se zasazením období dospívání do kontextu celého života.
Realizátor	Maják
Cílová skupina	6. ročník
Počet žáků v programu	23
Počet hodin programu	3 hodiny
Návaznost programu na cíle preventivního programu školy	zlepšení vztahů v třídním kolektivu
Ukazatele úspěšnosti	v třídním kolektivu se nevyskytne problém se šikanou
Termín	říjen – prosinec 2018
Zodpovědná osoba	školní metodik prevence a třídní učitel dané třídy

Zdroj: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>

4.6 Zařazení prevence ICT rizik do ŠVP²⁹

Školní vzdělávací program ZŠ Lidická nese název *Š:schkola. Klíč ke vzdělání*. Klíč v logu školy symbolizuje odemykání cest k úspěšnému a plnohodnotnému vzdělávání žáků. Je vyjádřením snahy odemknout a otevřít všem žákům, rodičům i učitelům cestu k novým vědomostem a dovednostem, slušnému a zodpovědnému chování a vzájemné úctě a toleranci.

Vedle zaměření na výuku německého jazyka se maximálně podporuje všestranný rozvoj žáků. Klade se důraz na větší otevřenost učitelů vůči žákům – zlepšení vzájemné komunikace, vnímání žáků jako partnerů vzdělávání, aktivní přístup žáků k výuce.

Prevenici ICT rizik lze v rámci ŠVP vztáhnout ke klíčovým kompetencím, očekávaným výstupům a učivu. Postupně tyto složky představím.

Rozvoj klíčových kompetencí u žáků učitelé podporují různým způsobem:

- k učení: učitelé doplňují výklad užitím informačních a komunikačních technologií,

²⁹ Informace uvedené v této podkapitole pocházejí ze školního vzdělávacího programu školy (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1656>).

- k řešení problémů: učitelé při výkladu a procvičování učiva kladou problémové otázky a vedou žáky k samostatnému přemýšlení a úsudku (názoru),
- komunikativní: učitelé vyžadují po žácích, aby byli schopni kultivovaně a smysluplně odpovídat na otázky, učí žáky naslouchat názorům druhých a vhodně na ně reagovat,
- sociální a personální: učitelé zařazují do výuky skupinovou práci, vedou žáky k formulaci a obhájení vlastního názoru a respektování názoru ostatních, podporují u žáků vzájemnou spolupráci,
- občanská: učitelé podporují toleranci k názorovým a kulturním odlišnostem.

Tabulka 5: Klíčové kompetence vztahující se k prevenci ICT rizik

Kompetence	Výstupy na straně žáka
k učení	- využívá různé strategie učení k získávání a zpracování poznatků - kriticky přistupuje ke zdrojům informací
k řešení problémů	- rozpozná problém, objasní jeho podstatu, zvažuje využití různých postupů při řešení problému - kriticky interpretuje získané poznatky a zjištění a ověřuje je
komunikativní	- efektivně využívá dostupné prostředky verbální a neverbální komunikace - vyjadřuje se jasně, srozumitelně a přiměřeně v mluvených i psaných projevech - rozumí sdělením různého typu v různých komunikačních situacích
sociální a personální	- posuzuje reálně své fyzické a duševní možnosti, je schopen sebereflexe - přispívá k vytváření a udržování hodnotných mezilidských vztahů - projevuje zodpovědný vztah k vlastnímu zdraví a zdraví druhých
občanská	- respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí - je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu - poskytuje podle svých možností účinnou pomoc a chová se zodpovědně v krizových situacích i v situacích ohrožujících život a zdraví člověka

Zdroj: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1656>

Co se týče tématu konkrétních ICT rizik, vyplývá z rozhovorů s učiteli 2. stupně, že postrádají dostatečnou časovou dotaci pro tato témata a odkazovali mě na školního metodika prevence a preventivní program školy.

Tabulka 6: Očekávané výstupy ŠVP v oblasti ICT rizik

Předmět	Očekávané výstupy RVP ZV	Očekávané výstupy ŠVP
výchova k občanství	uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem	uvědomuje si postavení člověka ve společnosti, učí se vést dialog se zřetelem na všechny zásady chování při rozhovoru, rozlišuje různé formy komunikace a chápe jejich rozdíly i účel
	vyjádří na základě vlastních zkušeností základní vztahy mezi lidmi, vyvodí a dodržuje pravidla pro soužití ve škole, mezi chlapci a dívkami, v rodině, v obci, ve společnosti	uvědomuje si význam přátelství v životě, respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod a v případě potřeby dokáže přiměřeně uplatňovat svá práva
	rozpoznává projevy záporných charakterových vlastností u sebe i u druhých lidí, kriticky hodnotí a vhodně koriguje své chování a jednání	dokáže si stanovit systém osobních hodnot, ovládá základní principy sebehodnocení, pochopí, co má vliv na charakter člověka, dospěje k poznání termínu stres a deprese, pochopí význam odmítání zvláště nebezpečných forem stresových reakcí
	objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám	chápe rozdíly v prožívání, myšlení a jednání různých lidí, učí se chápat různé úhly pohledu na vnější i vnitřní svět s ohledem na odlišné role
	kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí	zná prostředky masové komunikace
	posoudí vliv osobních vlastností na dosahování individuálních i společných cílů, objasní význam vůle při dosahování cílů a překonávání překážek	umí vysvětlit negativní vliv závislosti na osobnost člověka, společnost a rodinu, uvědomí si, jak má obohatit svůj život plnohodnotným využitím volného času
informatika	pracuje s informacemi v souladu se zákony o duševním vlastnictví	zná pravidla ochrany práv k duševnímu vlastnictví, pravidla pro kopírování CD, DVD, dat, MP3 ap.
	ověřuje věrohodnost informací a informačních zdrojů, posuzuje jejich závažnost a vzájemnou návaznost	zná informační zdroje, rozpozná hodnotné a užitečné informace, věrohodné weby a stránky od nevěrohodných
	respektuje pravidla bezpečné práce s hardware i software a postupuje poučeně v případě jejich závad	zná a respektuje pravidla práce s počítačem
	chrání data před poškozením, ztrátou a zneužitím	zná způsoby zabezpečení dat, umí ukládat soubory na svůj sdílený adresář, účelně používá hesla
	při vyhledávání na internetu používá jednoduché a vhodné cesty	umí pracovat a využívat internetové prohlížeče, zná nejnámější české portály, při získávání informací využívá vyhledávač (např. Google)
	komunikuje pomocí internetu či jiných běžných komunikačních zařízení	umí komunikovat pomocí internetu, odesílá a přijímá emaily, chatuje
výchova ke zdraví	vysvětlí na příkladech přímé souvislosti mezi tělesným, duševním a sociálním zdravím; vysvětlí vztah mezi uspokojováním základních lidských potřeb a hodnotou zdraví; dovede posoudit různé způsoby chování lidí z hlediska odpovědnosti za vlastní zdraví i zdraví druhých a vyvozuje z nich osobní odpovědnost ve prospěch aktivní podpory zdraví	uvede příklady pozitivních a negativních vlivů na člověka, jeho zdraví, způsob života, vyjádří vlastní názor k problematice zdraví

Předmět	Očekávané výstupy RVP ZV	Očekávané výstupy ŠVP
	usiluje v rámci svých možností a zkušeností o aktivní podporu zdraví	prezentuje, jak sám pečuje o zdraví
	respektuje přijatá pravidla soužití mezi vrstevníky a partnery a pozitivní komunikací a kooperací přispívá k utváření dobrých mezilidských vztahů v širším společenství (v rodině, komunitě)	přiměřeně se chová ke starším lidem, mladším dětem, uvede konkrétní příklady pravého kamarádství, rozpozná své emoce, uvědomuje si vhodnost (nevhodnost) své reakce, akceptuje pocity druhých, používá vhodné prostředky verbální a neverbální komunikace, vysvětlí na příkladech, že i odmítání je způsob komunikace
	respektuje přijatá pravidla soužití mezi vrstevníky	vysvětlí role členů komunity (rodiny, třídy, spolku) a uvede příklady pozitivního a negativního vlivu na kvalitu sociálního klimatu (vrstevnická komunita, rodinné prostředí), projevuje bezpečné způsoby chování v kontaktu s vrstevníky, respektuje svobodu druhého dítěte
	samostatně využívá osvojené kompenzační a relaxační techniky a sociální dovednosti k regeneraci organismu, překonávání únavy a předcházení stresovým situacím	sestaví vlastní týdenní rozvrh činností a diskutuje ho z hlediska zásad zdravého způsobu života
	optimálně reaguje na fyziologické změny v období dospívání a kultivovaně se chová k opačnému pohlaví	popíše změny probíhající v období dospívání, přiměřeně se chová k opačnému pohlaví
	projevuje odpovědný vztah k sobě samému a pravidlům zdravého životního stylu	uvede zdravotní rizika spojená s užíváním návykových látek, uvede příklady vlivů na zdraví člověka, používá způsoby kompenzace jednostranného pracovního zatížení (sezení u počítače), vysvětlí význam péče o zdraví a své konkrétní chování (postoje) v souvislosti se zdravím, navrhne, jak mohou dospívající zajímavým a hodnotným způsobem trávit volný čas, vyjádří vlastní názor k problematice zdraví
	vyhodnotí na základě svých znalostí a zkušeností možný manipulativní vliv vrstevníků, médií, sekt; uplatňuje osvojené dovednosti komunikační obrany proti manipulaci a agresi	rozpozná manipulaci, účelně používá mechanismy obrany proti manipulativnímu a agresivnímu chování, používá asertivní komunikační dovednosti
	projevuje odpovědné chování v situacích ohrožení zdraví, osobního bezpečí, při mimořádných událostech; v případě potřeby poskytne adekvátní první pomoc	projevuje účelné způsoby chování v simulovaných situacích osobního i cizího ohrožení, odmítne sliby, lákání a dárky od osob, které nezná, komunikuje se službami poskytujícími anonymní poradenskou pomoc, přivolá pomoc dospělých, policie, uplatňuje účelné modely chování v případě šikanování, rozpozná situace ohrožující jeho bezpečí, poskytne dle svých možností radu a účinnou pomoc v situacích ohrožujících zdraví
mediální výchova	je schopen analytického přístupu k mediálním obsahům a kritického odstupu od nich	kriticky přistupuje ke zpravodajství a reklamě
	chápe cíle a strategie vybraných mediálních sdělení	chápe pravidla a cíle mediálního sdělení, rozlišuje „bulvární“ prvky od informativních, chápe rozdíl mezi reklamou a zprávou
	rozlišuje stereotypy v obsahu médií i způsobu zpracování mediálních sdělení;	rozpozná společensky důležité informace v textu, je schopen odlišit od sebe pozitivní a negativní

Předmět	Očekávané výstupy RVP ZV	Očekávané výstupy ŠVP
	rozpozná předsudky a zjednodušující soudy o společnosti i jednotlivci	principy ve zpravodajství, umí rozlišit manipulační prostředky ve sdělení
	uvědomuje si možnosti svobodného vyjádření vlastních postojů a odpovědnosti za způsob jeho formulování a prezentace	rozpozná názory autora ve sdělení
	má představu o roli médií v klíčových společenských situacích a v demokratické společnosti vůbec	dokáže vysvětlit funkci médií ve společnosti a jejich vliv na ni, umí popsat faktory, které média ovlivňují
	je schopen se úspěšně a samostatně zapojit do mediální komunikace	volí vhodné výrazové prostředky při tvorbě mediálního sdělení

Zdroj: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1656>

4.7 Kvalifikovanost pedagogických pracovníků školy pro prevenci ICT rizik³⁰

Pedagogičtí pracovníci školy jsou v různém rozsahu proškoleni v oblasti práce se třídou a prevence ICT rizik.

Ve školním roce 2010/2011 byli 3 učitelé a ředitel školy proškoleni společností AISIS v rámci programu *Minimalizace šikany* v rozsahu dvou dnů. Kurz byl realizován formou přednášek, prožitkových aktivit, tréninku konkrétních dovedností, sdílení osobních zkušeností a praktických úkolů, jejichž cílem bylo účastníky naučit cíleně budovat bezpečné klima ve třídě, posoudit, co je projevem šikany a co není, porozumět projevům šikany, určit konkrétní stádium šikany, posoudit jeho závažnost a adekvátně zasáhnout.

V roce 2017 absolvovali výchovný poradce a jeden učitel z druhého stupně program *Specialista na řešení školní šikany a kyberšikany* od společnosti FORUM v rozsahu dvou dnů, dvou webinářů (témata Kyberprostor, kyberšikana a další elektronické násilí, Právní souvislosti, možnosti intervence) a jednoho elearningového kurzu. Program realizovaný výcvikovou a prožitkovou formou vedl účastníky k seznámení se s metodikou první pomoci při řešení šikany a kyberšikany ve škole.

V roce 2018 absolvovala vedoucí vychovatelka elearningový kurz *Bezpečnost na internetu* od společnosti Kraje pro bezpečný internet v rozsahu 12 lekcí. Kurz seznamoval účastníky s nástrahami na internetu, možnostmi, jak by se měli žáci na internetu

³⁰ Informace uvedené v této podkapitole pocházejí z výroční zprávy o činnosti školy za rok 2017/2018 (<http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-3704>), z rozhovoru se školním metodikem prevence a z rozhovorů s učiteli.

chovat, chováním, kterého by se žáci měli vyvarovat, a způsoby, jak pracovat s žáky při výuce této problematiky. Konkrétně se objevila témata: internet a jeho specifika, sociální sítě a děti, chytrý mobil a kyberšikana, kybergrooming, sexting a online pornografie, netolismus a online gambling, nevhodný a nelegální obsah, bezpečná hesla a ochrana účtů, osobní údaje na internetu, ochrana autorských práv, nástroje online a jejich použití ve třídě.

V roce 2018 úspěšně zakončila specializační studium pro výkon funkce školního metodika prevence v rozsahu 250 hodin školní metodička prevence pro 2. stupeň. V současnosti je tedy plně kvalifikovaným školním metodikem prevence.

V roce 2018 úspěšně zakončila specializační studium pro výkon funkce výchovného poradce v rozsahu 250 hodin výchovná poradkyně. V současnosti je tedy plně kvalifikovaným výchovným poradcem.

Učitelé informatiky a ICT koordinátor nejsou aprobováni pro výuku informatiky. ICT koordinátor neabsolvoval ani neabsolvuje specializační studium pro výkon koordinovaných činností. ICT plán proto sestavil ředitel školy.

Třídní učitelé nejsou všichni proškoleni v oblasti vedení tříd a podpoře dobrého klimatu tříd. Týká se to učitelů, kteří v době realizace příslušného školení pro celý pedagogický sbor nebyli třídními učiteli a nyní jimi jsou, a učitelů, kteří konají zástup za mateřskou a rodičovskou dovolenou. Program *Bezpečné klima ve škole* byl realizován ve školním roce 2016/2017 a 2017/2018 a zúčastnili se ho především třídní učitelé a vychovatelky školní družiny (dílčích částí se zúčastnili také ředitel školy, výchovný poradce, školní metodik prevence). Program byl realizován formou kazuistických seminářů, praktického nácviku činností, mentoringu a SWOT analýzy. Hlavními tématy byly tvorba pravidel třídy, tvorba bezpečného klimatu ve třídě, vedení třídnických hodin, pravidla školy a systém komunikace ve škole, monitoring varovných signálů zhoršení klimatu třídy.

5 Návrh rozvoje prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT na 2. stupni vybrané školy

Základem efektivní prevence rizikového chování je dobře nastavená (formulovaná) preventivní strategie školy, do níž jsou zapojeni všichni pedagogičtí pracovníci. K účinné spolupráci je důležitá koordinace realizovaná prostřednictvím školního metodika prevence. Škola by měla přistupovat k prevenci rizikového chování komplexně tak, aby vedla k pozitivnímu ovlivnění celkového životního stylu cílové skupiny, působení by tedy mělo být dlouhodobé a systematické. Na místě je vedle obecné i specifická prevence zaměřená na konkrétní projevy rizikového chování, v našem případě spojené s používáním ICT. Podmínkou efektivního naplňování cílů stanovených školou v oblasti konkrétních forem rizikového chování jsou pedagogičtí pracovníci vybaveni potřebnými kompetencemi v dané oblasti.

5.1 Preventivní dokumenty školy

V této podkapitole vycházím z poznatků o konkrétní škole popsanych v kapitole 4, které srovnávám s doporučeními k primární prevenci, jež vyplývají z metodických dokumentů MŠMT (metodické doporučení a metodický pokyn), a inspiroji se odbornou literaturou (Miovský a kol. 2015a, 2015b).

Preventivní strategie školy

V části popisující přehled platných předpisů pro oblast prevence rizikového chování se vyskytují formální a věcné nedostatky. Formální nedostatky se týkají uvádění nesprávného názvu dokumentu (např. u metodického pokynu č.j. MŠMT-21149/2016). Věcné nedostatky se týkají odkazování na již neplatné zákony (např. č. 482/1991 Sb. a č. 422/2003 Sb.) a metodické dokumenty (např. č.j. 20 006/2007-51 a č.j. 24 246/2008-6). U metodického doporučení aktuálně existuje 22 příloh místo uváděných 21. Mezi metodické pokyny jsou zařazeny související zákonné normy, které by měly tvořit vlastní kategorii. V tomto ohledu postačí úprava dokumentu ze strany školního metodika prevence.

V charakteristice školy částečně chybí to, proč je tato část po školách vyžadována. Na jednu stranu má škola popsané materiálně-technické vybavení školy. Na druhou

stranu chybí identifikace oblastí rizikového chování, které vyplývají ze specifické populace v rámci školy a jejího okolí, a popis rizikových míst ve škole. „*Cílem analýzy situace je subjektivní pohled školy na aktuální realitu, ve které se nachází. Měla by být stručná, věcná a mít hodnotící charakter.*“ (Miovský a kol. 2015a, s. 143) Z preventivní strategie není jasné, s jakými specifiky z hlediska prostorového řešení školy a skladby žáků se škola potýká a na které formy rizikového chování se škola prioritně zaměřuje. Z rozhovoru s ředitelem školy vyplynulo, že škola si nechala v minulosti provést odbornou firmou monitoring rizikových míst a faktorů ve škole, proto by neměl být problém tato zjištění do preventivní strategie začlenit. Vymežit specifika žáků školy (odvíjející se např. od jejich socioekonomického statusu, příhraniční lokace školy, spádovosti školy atd.) a z toho vyplývající oblasti prioritně prováděné prevence není snadný úkol. Proto doporučuji tuto analýzu vypracovat pracovníky školského poradenského pracoviště a prodiskutovat ji s vedením školy před zařazením do preventivní strategie.

Nevyužitým zdrojem informací, které je možné použít při analýze situace výskytu rizikového chování ve škole pro výběr prioritních oblastí prevence, které bude škola realizovat, je monitoring rizikového chování prováděný třídními učiteli a konzultovaný se školním metodikem prevence. Vzhledem k tomu, že k němu škola používá jen zběžné pozorování, doporučila bych škole pro monitoring využít některý z nástrojů, jakými jsou třeba SWOT analýza silných a slabých vnitřních stránek školy a příležitostí a rizik působících z vnějšího prostředí na školu. Pro monitoring by škola mohla dále využít některý ze standardizovaných dotazníků pro jednotlivé cílové skupiny (žáci, rodiče, učitelé, škola).³¹ V roce 2016 využila škola k monitoringu třídních kolektivů sociometrické šetření prostřednictvím standardizovaného dotazníku a provedla následnou evaluaci. Neúspěšné bylo zapojení rodičů (odpovědi poskytl velmi malý vzorek). Doporučuji, aby škola standardizovaná šetření prováděla a vyhodnocovala pravidelně a opakovaně se různými formami pokusila zapojit do zmapování situace ve škole více členů ze strany rodičů a učitelů, kteří mohou škole poskytnout podstatné informace pro lepší zacílení preventivní práce s žáky.

Do části s charakteristikou školy nepatří popis toho, co škola v rámci prevence činí. Doporučuji tuto část z dokumentu smazat.

³¹ Např. Klima školní třídy (2008), Skríningový dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti (Nevoralová 2011), Dotazník KLIT: měření klimatu školní třídy (Pavlovská 2012).

Nadbytečně je v preventivní strategii zařazena část popisující náplň práce školního metodika prevence. Tento text má být součástí programu poradenských služeb poskytovaných školou. Tento text bych doporučila z dokumentu smazat.

V preventivní strategii má škola vcelku srozumitelně stanovené obecné a konkrétní preventivní cíle, kdy konkrétní cíle jsou uspořádány podle forem rizikového chování a jsou doplněny o ukazatele jejich naplňování. Tím má škola položen dobrý základ pro vypracování minimálního preventivního programu. Jak ale vyplývá z analýzy všech preventivních dokumentů školy popsáné v kapitole 4, jsou dlouhodobé a střednědobé cíle prevence obsaženy i v těch dokumentech, kam nepatří, a ne vždy je volen stejný jazyk, protože vznikají různé duplicity téhož. Škole bych proto doporučila vyčistit ostatní preventivní dokumenty od různorodě formulovaných dlouhodobých a střednědobých cílů prevence.

V části popisující činnosti školy nutné k dosažení cílů jsou jako specificky ohrožená supina žáků uvedeni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami. Popsání dalších ohrožených skupin zde ale chybí, což souvisí s tím, co jsem uvedla k části popisující charakteristiku školy výše.

Vzhledem k tomu, že škola má vypracovaný školní program proti šikanování, jehož součástí je krizový plán a postupy pro řešení šikany ve škole, je zařazení této části do preventivní strategie duplicitní a zbytečné. Z dokumentu bych jej doporučila smazat.

Část týkající se spolupráce školy s externími institucemi uvádí dostatečný přehled, který navrhuji ponechat beze změn. Vzhledem k tomu, že prevence má být dlouhodobá a systematická, bych ale škole doporučila lépe promyslet to, jakým způsobem vzájemná spolupráce probíhá. Například objednávané preventivní programy jsou spíše jednorázovými aktivitami, a je proto otázkou, jakých efektů je pomocí nich dosahováno.

Program poradenských služeb poskytovaných školou

Vzhledem k tomu, že škola nemá vypracovaný program poradenských služeb poskytovaných školou, procházela jsem ostatní preventivní dokumenty školy a webovou stránku školy, abych se dozvěděla, jakým způsobem jsou rozděleny kompetence pracovníků školního poradenského pracoviště. Výchovný poradce a školní metodik prevence přejímají kompetence z vyhlášky č. 72/2005 Sb. Dále mě proto zajímalo, ja-

kým způsobem jsou vymezeny preventivní činnosti, které škola nabízí žákům, rodičům a pedagogickým pracovníkům školy jako poradenské služby, a které osoby tyto služby poskytují. Takové informace jsem ale v žádném preventivním dokumentu školy nenašla. Některé konkrétní činnosti se dají alespoň dovodit, např. průběžný monitoring výskytu rizikového chování ve třídách třídními učiteli, oznámení plánovaného začlenění preventivních témat do výuky učiteli na začátku školního roku.

Vzhledem k tomu, že online rizikům čelí žáci i ve volném čase, který mohou trávit ve školní družině a školním klubu, a protože i volnočasové činnosti mohou plnit preventivní funkci, bylo by vhodné do školního preventivního pracoviště zařadit vedoucí vychovatelku školní družiny, resp. školního klubu.

Vzhledem k tomu, že v případě podezření na netolismus u žáka škola nedisponuje dostatečnými nástroji k tomu, jak žákovi pomoci přímo, je zapotřebí, aby mělo školní poradenské pracoviště vyjasněné, jak v takovém případě poskytnout alespoň nepřímou pomoc. Důležité je navodit důvěryhodný vztah s rodiči žáka a zapojit je do procesu pomoci, kterou následně poskytují odborníci, jako jsou kliničtí psychologové,³² psychoterapeuti³³ a odborná zařízení věnující se léčbě závislosti.³⁴

Škole bych doporučila, aby prostřednictvím školního poradenského pracoviště vypracovala návrh programu poradenských služeb poskytovaných školou, který by nejprve prodiskutovala s vedením školy a následně na pedagogické radě s ostatními pracovníky školy a na základě získaných připomínek dokument dopracovala a zveřejnila na webu školy.

Školní program proti šikanování

Protože v částech 1 až 4 a v části 6 škola uvádí dostatečné informace, budou se má doporučení týkat především části 5.

Krizový plán počítá s variantou běžné šikany, ale už ne s variantou kyberšikany. Odlišné budou především postupy vyšetřování podezření na kyberšikanu, zejména při zajišťování důkazů, ale i postup zajištění bezpečí pro případnou oběť, kde je klíčové

³² Nejbližšího klinického psychologa lze vyhledat na internetu (<https://cmps.ecn.cz/?page=adresar>).

³³ Nejbližšího psychoterapeuta lze vyhledat na internetu (<http://www.psychoterapeuti.cz/adresar-psychoterapeutu>).

³⁴ Jejich přehled v libereckém kraji je k dispozici na webu kraje (<https://odbor-socialni.kraj-lbc.cz/page301/Krizova-centra-lecba-a-prevence-zavislosti>).

poučení rodičů, jak chránit své dítě v domácím prostředí a jak spolupracovat s policií při získávání důkazů z ICT zařízení dítěte. Odlišný bude i postup školy při následné práci s agresorem, obětí a třídou, a to jak při preventivní činnosti, tak při udělování kázeňských opatření (rozhodné je, kde a kdy ke kyberšikaně docházelo).

Škola má ve svém školním programu proti šikanování zařazený krizový plán pro řešení šikany. Miovský a kol. (2015a, s. 164) uvádějí, že „*krizový plán školy by měl obsahovat postupy, které přesně řeší některé krizové situace ve spojitosti s projevy rizikového chování žáků, jež mohou ve škole nastat. Postupy by měly být jasné a závazné pro každého pracovníka školy. Určují konkrétní odpovědnost jednotlivých zaměstnanců a definují intervenční, komunikační a bezpečnostní postupy a v neposlední řadě i následná preventivní opatření.*“ Krizový plán by měl minimálně obsahovat tyto informace: kdo provádí první pomoc, kdo rizikové chování ohlašuje, kdo rizikové chování zapíše a kam, kdo a jak informuje zákonné zástupce žáků, kdo a jak zprostředkuje pomoc oběti, kdo, ve kterých případech a jak informuje dotčené orgány (Policii ČR, OSPOD), kdo a jak informuje rodiče ostatních žáků, kdo a jak informuje ostatní žáky školy a kdo a jak informuje zřizovatele školy. Některé z těchto informací jsou v krizovém plánu obsaženy, jiné jsou pak uvedeny v schématu první pomoci (kam a na koho se obrátit) vyvěšeném ve sborovnách, některé nejsou uvedeny vůbec nikde. V první řadě bych doporučila škole informace uvedené ve schématu první pomoci začlenit do krizového plánu. V druhé řadě bych škole doporučila do krizového plánu doplnit informace, které v něm chybějí. Jde např. o postup, kdo a kam zapíše nahlášené podezření na šikanu.

Minimální preventivní program / Preventivní program školy

Minimální preventivní program (preventivní program školy) má jasně definovat dlouhodobé, střednědobé a krátkodobé cíle. „*Základními požadavky na dlouhodobé cíle je, aby jasně korespondovaly s preventivní strategií školy, ale i koncepcí/strategií v oblasti prevence rizikového chování na regionální úrovni a zohledňovaly všechny oblasti rizikového chování.*“ (Miovský a kol. 2015a, s. 145) Dlouhodobé a střednědobé cíle jsou převzaty z preventivní strategie školy, kdy se jedná o všechny konkrétní cíle. Níže jsou pak uvedeny vybrané cíle pro školní rok 2018/2019. Toto uspořádání lze považovat za nešťastné, protože minimální preventivní program, který je koncipován vždy na jeden

školní rok, by měl principiálně obsahovat jen ty cíle, které budou v daném školním roce naplňovány. Podíváme-li se na provedený výběr a porovnáme-li ho s dalšími částmi minimálního preventivního programu, je zřejmé, že škola plní více cílů, než ve svém výběru deklaruje (především ve vztahu k začlenění prevence do výuky k tématům obsaženým ve školním vzdělávacím programu). Pro příští roky bych proto školnímu metodikovi prevence doporučila, aby do dokumentu zařadil jen ty preventivní cíle, které budou v daném školním roce naplňovány.

Krátkodobé cíle by měly být zcela konkrétní a měly by být zaměřené na konkrétní cílové skupiny. Krátkodobé cíle by měly sloužit jako podklad pro hodnocení minimálního preventivního programu, aby bylo jasné, zda se prevence na škole daří či nedaří. Místo toho si škola definuje ukazatele, díky kterým může říct, zda ke konkrétnímu rizikovému chování v daném školním roce buď došlo, nebo nedošlo. Není ale schopná určit, zda je to důsledek preventivního působení školy, nebo jen výsledek náhodných vlivů. S tím je spojeno i nevymezení konkrétních činností v prevenci jak v rámci školního poradenského pracoviště (viz výše), tak u ostatních pedagogických pracovníků školy.

Z rozhovoru se školním metodikem prevence a z minimálního preventivního programu pro školní rok 2018/2019 alespoň vyplývá to, že na začátku školního roku vytváří školní metodik prevence tabulku, ve které shrnuje preventivní témata, která učitelé plánují zařadit do výuky, a časovou dotaci, kterou tomu chtějí věnovat. Nepodařilo se mi však zjistit, zda a jakou formou je ověřováno, jak a s jakým výsledkem tento typ prevence probíhá. Škole bych proto doporučila, aby se školní metodik prevence společně s učiteli domluvil na společné reflexi proběhlých vyučovacích hodin, ve kterých bylo zařazeno preventivní téma. Pokud by to bylo jen trochu možné, byly by vhodné i hospitace školního metodika prevence v těchto vyučovacích hodinách s následnou společnou reflexí s učitelem. Tím by se učitelé mohli aktivněji podílet na vyhodnocení naplňování cílů stanovených minimálním preventivním programem.

S výše uvedeným souvisí také to, že minimální preventivní program dostatečně explicitně nepojmenovává problémy z oblasti rizikového chování, se kterými se škola potýká a které chce v daném roce prioritně řešit. Tyto informace se vešly do jednoho odstavce, který uvádí, které rizikové chování škola v předchozím školním roce řešila. Je potom otázkou, proč škola neuvádí potřebu rozvoje mediální gramotnosti a dovedností

bezpečně se pohybovat v online prostoru, přestože se problém s tím spojený u žáků objevil.

Protože i v preventivní strategii školy chybí vymezení specifík žákovské populace, která školu navštěvuje, včetně zvýšeně ohrožených skupin žáků, není tato informace obsažena ani v minimálním preventivním programu.

Přestože by se minimální preventivní program měl zaměřovat na všechny aktéry vzdělávání, najdeme v tom, který je vypracován na školní rok 2018/2019, informaci, že „v současné době škola neplánuje program pro rodiče z důvodu nezájmu rodičů a nedostatku financí“. Škola tak otevřeně říká, že jednu skupinu aktérů opomíjí, a to proto, že neprojeví aktivní zájem. Kladu si otázku, do jaké míry může škola spoléhat jen na spolupracující aktivní rodiče, a do jaké míry je její povinností s rodiči komunikovat o výchovně-vzdělávacích potřebách a problémech, které se týkají jejich dítěte a které mohou významným způsobem ovlivňovat průběh vzdělávání jejich dítěte (§22b školského zákona). Pokud škola není připravena realizovat programy pro rodiče, doporučuji, aby se vydala alespoň cestou vytvoření a poskytování materiálů, které mohou pomáhat rodičům při řešení vybraných typových situací a problémů. Dále škole doporučuji, aby do prevence, kterou poskytuje rodičům žáků, zahrnula i možnosti, které už nyní nabízí rodičům s aktivním zájmem, kam patří např. vypsání konzultačních hodin učitelů, zveřejnění odkazů na webové stránky s informacemi pro rodiče,³⁵ možnost využít poradenské služby školy (zde je třeba ještě upřesnit, jaké a kým jsou poskytovány – viz výše část věnovaná programu poradenských služeb poskytovaných školou).

Dále bych chtěla upozornit na to, že první wordovská příloha na webové stránce s preventivním programem školy odkazuje na již neplatný metodický pokyn k problematice šikany (č.j. 22294/2013-1). Doporučuji školnímu metodikovi prevence pod preventivní program školy umístit spíše metodické doporučení k prevenci (č.j. 21291/2010-28) a aktuální metodický pokyn k šikaně (č.j. MŠMT-21149/2016), včetně krizového plánu školy a dalších dvou wordovských příloh umístit pod školní program proti šikanování.

³⁵ Ty bych jen doplnila o weby, které se zabývají problematikou ICT rizik (např. www.e-bezpecni.cz, www.saferinternet.cz, www.bezpecne-online.cz, www.horkalinka.cz, www.pomoconline.cz, www.cervenotlacitko.cz, www.kybersikana.eu).

Školní řád

Škola z mého pohledu stanovila školním řádem dostatečná pravidla pro používání mobilních telefonů a dalších ICT zařízení žáky, proto v této části žádné doporučení nenavrhuji.

5.2 Školní vzdělávací program

Vzhledem k připravovaným revizím *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* a vzhledem k aktuálnímu stavu začlenění preventivních témat do očekávaných výstupů a učiva školního vzdělávacího programu, bych doporučení úprav v tomto dokumentu zatím nenavrhovala. Školu bych ale rozhodně vyzvala k tomu, aby v rámci úprav školního vzdělávacího programu v důsledku revize *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* využila danou příležitost k tomu, aby dobře promyslela rozložení preventivních témat do jednotlivých vyučovacích předmětů, aby se lépe využilo schopností a dovedností jednotlivých učitelů a preventivní témata se tak nekumulovala ve čtyřech předmětech, jak je tomu nyní.

5.3 Kvalifikovanost a další vzdělávání pedagogických pracovníků

Jak vyplývá z rozhovoru s ředitelem školy, dochází v současné době ke kumulování specializovaných funkcí u některých pedagogických pracovníků školy. Takovým případem je kumulace funkce školního metodika prevence a ICT koordinátora. Je zřejmé, že díky takové kumulaci nemůže daný učitel realizovat další vzdělávání v dostačujícím rozsahu pro obě oblasti, což potvrdil i rozhovor se školním metodikem prevence a ICT koordinátorem v jedné osobě. Přestože můžeme důvodům takového rozhodnutí ze strany ředitele školy rozumět, neměly bychom přistoupit na to, že by se mělo jednat o trvalý stav. Škola by měla hledat způsob, jak tuto situaci řešit, a to nejen zapojením učitelů, ale např. i zapojením vychovatelů, kteří jsou také pedagogickými pracovníky a z pohledu zákona o pedagogických pracovnících (zákon č. 563/2004 Sb.) specializované funkce ve škole zastávat mohou.

Dále se budu věnovat připravenosti učitelů v oblasti prevence rizikového chování a specificky ICT rizik. K efektivní realizaci primární prevence by učitelé měli mít potřebné vzdělání. V této oblasti má škola značné limity. Např. ani jeden z učitelů in-

formatiky nemá aprobaci pro její výuku. Je tedy zřejmé, že psychodidaktické aspekty vyučování budou tyto učitele vytěžovat natolik, že již nebudou mít kapacitu se ještě věnovat realizaci preventivních témat ve výuce, přestože to školní vzdělávací program očekává. Podobně alarmující je fakt, že ICT koordinátor nemá ani zahájené potřebné specializační studium. Vzhledem k tomu, že řada preventivních činností v oblasti ICT rizik spadá do kompetencí výše zmíněných pedagogických pracovníků, bylo by dobré, aby si příslušné vzdělání doplnili. Nemusí jít nutně o získání aprobace pro výuku informatiky. Alespoň by se měli v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků zúčastnit kurzů, které jim pomohou porozumět aktuálním problémům v oblasti ICT a naučí je realizovat prevenci ICT rizik ve své výuce.

Ze studia školních dokumentů a z rozhovorů s pracovníky školy se mi nepodařilo zjistit, jakým způsobem probíhá koordinace dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence rizikového chování. Škola přiznává hrozby spojené s používáním ICT technologií žáky a částečně umožňuje proškolení některých svých zaměstnanců v této oblasti. Přestože k určitému proškolení vybraných pedagogických pracovníků školy dochází, nejedná se o jakkoli systematizované prohlubování znalostí a dovedností těchto osob v dané oblasti.

Pokud škola deklaruje ve své školní preventivní strategii, že prevenci rizikového chování začleňuje do výuky ve vztahu k vybraným vzdělávacím tématům ŠVP, mělo by se proškolení v oblasti prevence rizikového chování týkat minimálně těch učitelů, do jejichž předmětů je prevence tematicky začleněna. To se ovšem neděje.

Rozvoj pedagogických pracovníků školy může probíhat i v rámci samostudia vybraných publikací, které se problematikou ICT rizik zabývají. V tomto ohledu může škola pomoci tím, že tyto publikace pořídí do školní nebo učitelské knihovny. Jako vhodné publikace bych doporučila:

- ČECH, O., ZVONÍČKOVÁ, N., 2017. *Nebezpečí kyberšikany*. České Budějovice: Theia - krizové centrum. ISBN 978-80-904854-4-0.
- ČERNÁ, A., et al., 2013. *Kyberšikana*. Praha: Grada. ISBN 978-80-210-6374-7.
- ECKERTOVÁ, L., DOČEKAL, D., 2013. *Bezpečnost dětí na internetu*. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-3804-5.
- *Problémy se třídou?*. Praha: Raabe, 2012. ISBN 978-80-87553-40-4.
- ROGERS, V., 2011. *Kyberšikana*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-984-2.

- ŠEVČÍKOVÁ, A., a kol., 2014. *Děti a dospívající online*. Praha: Grada. ISBN 978-80-210-7527-6.
- ŠMAHAJ, J., 2014. *Kyberšikana jako společenský problém*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4227-3.
- VAŠUTOVÁ, M., a kol., 2010. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě. ISBN 978-80-7368-858-5.

Řada kvalitních publikací je v dnešní době dostupných online. Z nich bych učitelům pro samostudium doporučila:

- BURDOVÁ, E., TRAXLER, J., 2014. *Bezpečně na internetu* [online]. Praha: Středočeský kraj ve spolupráci s VISK. [vid. 2. 5. 2019]. ISBN 978-80-905893-0-8. Dostupné z: <http://bezpecnystredoceskykraj.cz/wp-content/uploads/2017/11/Bro%C5%BEura-Bezpe%C4%8Dn%C4%9B-na-internetu.pdf>
- DRYJAŇSKA, A., DZIERZGOWSKA, A., HAUSENBLASOVÁ, J., PIOTROWSKA, J., RUTKOWSKA, E., SOSIŇSKA, A., 2014. *Jak mluvit ve škole o kyberšikaně?* [online]. Praha: Gender Studies. [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/2376923-Manual-pro-vyucujici-jak-mluvit-ve-skole-o-kybersikane.html>
- KAVALÍR, A., ed., 2009. *Kyberšikana a její prevence* [online]. Plzeň: Člověk v tísní, pobočka Plzeň. [vid. 2. 5. 2019]. ISBN 978-80-86961-78-1. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/images/stories/kybersikana.pdf>
- KOPECKÝ, K., SZOTKOWSKI, R., 2015. *Nebezpečné komunikační techniky spojené s ICT pro ředitele základních a středních škol* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. [vid. 2. 5. 2019]. ISBN 978-80-244-4555-7. Dostupné z: <http://www.moderni-ucitel.upol.cz/files/soubory/vzdelavani/a1/a1-kopecky-szotkowski-nebezpecne-komunikacni-techniky.pdf>
- MAŠKOVÁ, A., LUKÁŠOVÁ, K., PACÁK, R., BRANDEJSOVÁ, J., 2012. *Kyberšikana ve školním prostředí* [online]. Praha: Národní centrum bezpečnějšího internetu. [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: www.ncbi.cz/category/6-metodiky-ucebni-materialy?download=38

- SZOTKOWSKI, R., KOPECKÝ, K., 2018. *Kyberšikana a další druhy online agrese zaměřené na učitele* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. [vid. 2. 5. 2019]. ISBN 978-80-244-5334-7. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/odborne-studie/103-kybersikana-a-dalsi-druhy-online-agrese-zamerene-na-ucitele/file>

Problematicke ICT rizik se věnuje i řada webů, z nichž bych učitelům doporučila:

- www.e-bezpeci.cz
- www.saferinternet.cz
- www.bezpecne-online.cz
- www.horkalinka.cz
- www.pomoconline.cz
- www.cervenotlacitko.cz
- www.kybersikana.eu

Kraje pro bezpečný internet nabízejí na svých webových stránkách elearningové kurzy pro učitele na vybraná témata z oblasti ICT rizik.³⁶ Projekt *E-bezpečí* na svých stránkách nabízí tematická vzdělávací videa.³⁷ Učitelé mohou dále využít výstupy projektu *Jednoho světa na školách* s názvem *Kovyho mediální ring*, který se zaměřuje na rozvoj mediální gramotnosti žáků a prevenci vybraných ICT rizik.³⁸

³⁶ E-learningové kurzy jsou dostupné zde: <https://elearning.ecrime.cz/course/view.php?id=6>

³⁷ Tematická vzdělávací videa jsou dostupná zde: <http://www.e-bezpeci.cz/index.php/vzdelavani/vzdelavaci-videa-tematicka>

³⁸ Výstupy projektu jsou dostupné zde: <https://www.jsns.cz/lekce/226333-kovyho-medialni-ring>

Závěr

Bakalářská práce se zaměřila na rizikové chování žáků spojené s používáním informačních a komunikačních technologií. Téma bakalářské práce jsem si zvolila z toho důvodu, jelikož ve své pedagogické praxi pozoruji rychlý nárůst používání chytrých telefonů dětmi, a to zejména u starších žáků 2. stupně základní školy. Používání moderních technologií s sebou nese, kromě mnoha nesporných výhod, též řadu hrozeb v podobě kyberšikany a jiných forem rizikového chování v online prostředí.

Prevence rizikového chování je dnes nedílnou součástí výchovně-vzdělávacího působení pedagogických pracovníků, protože školy a školská zařízení mohou svým přístupem a postoji takovému chování předcházet nebo jej vhodně eliminovat. Online prostor je dnes pro mnohé z dětí a dospívajících přirozeným prostředím a součástí každodenního života. Školy a školská zařízení by proto neměly online aktivity žákům zakazovat, ale naopak podporovat a rozvíjet jejich digitální gramotnost a tím předcházet nejrůznějšímu rizikovému chování.

Cílem bakalářské práce proto bylo vypracovat návrh (doporučení) rozvoje prevence v oblasti ICT rizik na 2. stupni vybrané základní školy. Zajímalo mě proto, jaká je úroveň prevence ICT rizik na 2. stupni vybrané základní školy, kde pracuji jako vychovatelka. Na základě svých zjištění jsem se pokusila navrhnout systémová opatření, která by vedla k rozvoji školy a pedagogických pracovníků v oblasti prevence rizikového chování žáků 2. stupně na internetu.

V teoretické části bakalářské práce jsem se zaměřila nejprve na vymezení pojmu informační a komunikační technologie. Dále jsem stručně shrnula, k čemu dnešní dospívající ICT používají a poukázala jsem na rizika spojená s jejich používáním. Svá tvrzení jsem podložila výzkumnými poznatky. Následně jsem stručně charakterizovala roli ICT na školách a popsala její vztah k informační a mediální gramotnosti žáků. V další části jsem se věnovala vybraným podobám rizikového chování v prostředí internetu. Zdůraznila jsem, že vzhledem k rozsáhlosti kyberprostoru mohou být úměrně rozsáhlé i v něm se vyskytující rizikové jevy. Ve třetí kapitole jsem se zabývala důležitými dokumenty z oblasti školské prevence rizikového chování, kdy jsem se nejprve zaměřila na dokumenty strategické povahy, dále pak na nezbytné legislativní dokumenty a v poslední řadě na metodické dokumenty určené pro oblast školské prevence rizikového chování.

Před vypracováním návrhu (doporučení) rozvoje prevence ICT rizik na 2. stupni vybrané základní školy bylo nejprve nutné provést šetření, které mi umožnilo zjistit stav prevence ICT rizik na dané škole. K tomu jsem zvolila analýzu dokumentů školy věnujících se prevenci a rozhovory s ředitelem školy, školním metodikem prevence a ICT koordinátorem a učiteli 2. stupně. Na základě výsledků tohoto šetření jsem se pokusila navrhnout doporučení pro rozvoj školy a jejích pedagogických pracovníků, která by mohla vést k efektivnější prevenci v oblasti rizik spojených s používáním moderních technologií.

Seznam použitých zdrojů

Adware, 2018. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 20. 10. 2018. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Adware>

Crimeware, 2018. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 25. 8. 2018. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Crimeware>

CZ.NIC, 2019. Komunikace přes internet. In: *Jak na internet* [online]. ©2019 [vid. 23. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.jaknainternet.cz/page/1236/komunikace-pres-internet/>

ČERNÁ, A., ed., 2013. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4577-0.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, nedat. Vybavenost domácností informačními a komunikačními technologiemi. In: *Český statistický úřad* [online]. [vid. 29. 1. 2019]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-parametry&pvo=ICT03&sp=A&pvokc=&katalog=31031&z=T>

ECKERTO VÁ, L., DOČEKAL, D., 2013. *Bezpečnost dětí na internetu*. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-3804-5.

HOLLÁ, K., 2013. *Kyberšikana*. [Bratislava]: Iris. ISBN 978-80-8153-011-1.

ICT plán školy 2017/2018. In: *Základní škola Lidická, Hrádek nad Nisou* [online]. [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1673-3236>

Internet, 2019. In: *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. 16. 2. 2019. [vid. 21. 2. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Internet>

JIRÁK, J., ŠEBESTA, K., 1995. Mediální výchova a její výhledy v ČR. *Učitel'ské noviny*, roč. 98, č. 20, s. 12. ISSN 1803-9960.

KALHOUS, Z., OBST, O., a kol., 2009. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-571-4.

Klima školní třídy. In: *Cesta ke kvalitě* [online]. ©2008 [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.nuov.cz/ae/klima-skolni-tridy-1>

KOLÁŘ, M., 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5.

KOPECKÝ, K., SZOTKOWSKI, R., 2017. *Kyberšikana a další formy kybernetické agrese: Příloha č. 7* [online]. 2017 [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Priloha_c.7_Kybersikana_d.docx

Malware, 2019. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 16. 4. 2019. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Malware>

MAŠKOVÁ, A., LUKÁŠOVÁ K., PACÁK R., BRANDEJSOVÁ J., 2012, *Kyberšikana ve školním prostředí: Metodický materiál pro pedagogické pracovníky* [online]. [Praha]: Národní centrum bezpečnějšího internetu. [vid. 10. 3. 2019]. Dostupné z: <https://bezpecne-online.saferinternet.cz/vyukove-materialy/ke-stazeni/send/3-materialy-pro-ucitele/65-kybersikana>

[MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY], [2012]. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2013. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018* [online]. Praha: MŠMT. [vid. 6. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/28077>

[MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY], [2016]. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38988/>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2017. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [vid. 2. 2. 2018]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017_verze_cerven.pdf

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2019a. *Akční plán realizace národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019-2021* [online]. Praha: MŠMT. [vid. 6. 6. 2019]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/akcni_plan_primarni_prevence_2019_21.pdf

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2019b. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019-2027* [online]. Praha: MŠMT. [vid. 6. 6. 2019]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf

MIOVSKÝ, M., a kol., 2015a. *Prevence rizikového chování ve školství*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze. ISBN 978-80-7422-391-4.

MIOVSKÝ, M., a kol., 2015b. *Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze. ISBN 978-80-7422-391-4.

MIROVÁ, E., 2014. Digitální domorodec. In: *WikiKnihovna* [online]. 26. 12. 2014. [vid. 9. 5. 2018]. Dostupné z: http://wiki.knihovna.cz/index.php/Digit%C3%A1ln%C3%AD_domorodec

NÁRODNÍ CENTRUM BEZPEČNĚHO INTERNETU, 2014. *Práva učitele a nová média ve vyučování* [online]. S.l.: Národní centrum bezpečného internetu [vid. 13. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.ncbi.cz/category/6-metodiky-ucebni-materialy?download=86>

NEVORALOVÁ, M., 2011. Skrínigový dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti. In: *Klinika adiktologie* [online]. 13. 7. 2011 [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/586/2980/Skriningovy-dotaznik-pro-dospivajici-identifikujici-rizikove-oblasti>

NIELSEN ADMOSPHERE, 2016. *I pro děti už jsou chytré technologie standardem, ve skupině 10–14 let má vlastní smartphone 8 z 10 dětí* [online]. říjen 2016. [vid. 13. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.nielsen-admosphere.cz/press/i-pro-deti-uz-jsou-chytre-technologie-standardem-ve-skupine-10-14-let-ma-vlastni-smartphone-8-z-10-deti/>

NIKLESOVÁ, E., BÍNA, D., 2010. *Mediální gramotnost a mediální výchova*. České Budějovice: Vlastimil Johanus. ISBN 978-80-904247-6-0.

PAVLOVSKÁ, A., 2012. Dotazník KLIT: měření klimatu školní třídy. In: *Klinika adiktologie* [online]. 5. 9. 2012 [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/586/3766/Dotaznik-KLIT-mereni-klimatu-skolni-tridy>

- Počítačový červ, 2019. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 15. 3. 2019. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Po%C4%8D%C3%ADta%C4%8Dov%C3%BD_%C4%8Derv
- Počítačový virus, 2019. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 7. 5. 2019. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Po%C4%8D%C3%ADta%C4%8Dov%C3%BD_virus
- Preventivní program školy. In: *Základní škola Lidická, Hrádek nad Nisou* [online]. [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1678>
- Preventivní strategie školy pro období 2017/2020. In: *Základní škola Lidická, Hrádek nad Nisou* [online]. 26. 1. 2018 [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=2313-23062>
- RAMBOUSEK, V., 2009. *Kapitoly z edukační technologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Ransomware, 2019. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 23. 1. 2019. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Ransomware>
- ROGERS, V., 2011. *Kyberšikana*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-984-2.
- Sdělení č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte. In: *Zakonyprolidi.cz* [online]. [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/1991-104>
- Spyware, 2018. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 8. 10. 2018. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Spyware>
- SZOTKOWSKI, R., KOPECKÝ, K., KREJČÍ, V., 2013. *Nebezpečí internetové komunikace IV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3911-2.
- ŠEĎOVÁ, K., ZOUNEK, J., 2009. ICT v rukou českých učitelů. *Pedagogika*, roč. 59, č. 1, s. 54-70. ISSN 0031-3815.
- ŠEVČÍKOVÁ, A., a kol., 2014. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-210-7527-6.
- Školní program proti šikanování. In: *Základní škola Lidická, Hrádek nad Nisou* [online]. 26. 1. 2018 [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=2313-23063>

Školní řád 2018. In: *Základní škola Lidická, Hrádek nad Nisou* [online]. 1. 2. 2018 [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-3276>

Školní vzdělávací program: ŠVP ZV ZŠ Lidická – Š:škola. Klíč je vzdělání. In: *Základní škola Lidická, Hrádek nad Nisou* [online]. [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-1656>

Trojský kůň, 2019. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 14. 5. 2019. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Troj%C3%BD_k%C5%AF%C5%88_\(program\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Troj%C3%BD_k%C5%AF%C5%88_(program))

Troll, 2019. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 4. 5. 2019. [vid. 26. 5. 2019]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Troll_\(internet\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Troll_(internet))

Usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. In: *Zakonyprolidi.cz* [online]. [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

VAŠUTOVÁ, M., a kol., 2010. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě. ISBN 978-80-7368-858-5.

VLČKOVÁ, G., 2006. *Internet do škol – analýza efektivnosti veřejného projektu* [online]. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/joqu9/scan.pdf>

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění. In: *Zakonyprolidi.cz* [online]. [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72>

Výroční zpráva o činnosti školy za školní rok 2017/2018. In: *Základní škola Lidická, Hrádek nad Nisou* [online]. [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.hradek.eu/page.aspx?zaz=1550-3704>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění. In: *Zakonyprolidi.cz* [online]. [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, v platném znění. In: *Zakonyprolidi.cz* [online]. [vid. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>

ŽUFNÍČEK, J., 2015. *Netolismus: Příloha č. 15* [online]. 2015 [vid. 22. 6. 2019]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Priloha_15_Netolismus.doc

Seznam příloh

Příloha 1 – Rozhovor s ředitelem školy

Příloha 2 – Rozhovor se školním metodikem prevence a ICT koordinátorem

Příloha 3 – Shrnutí rozhovorů s učiteli 2. stupně

Příloha 1 – Rozhovor s ředitelem školy

Rozvoj ICT s sebou kromě nových možností přináší i rizika. Považujete oblast prevence rizikového chování spojeného s jejich používáním za důležitou? Jakou roli v ní podle vás hraje škola?

Ano, souhlasím s vámi, škola si rizika uvědomuje. Můžeme dětem zakázat telefony, můžeme je varovat před hrozbami, ale nemůžeme ovlivnit používání ICT dětmi doma. Myslím, že záleží zejména na rodičích a jejich postojích k této problematice, zda nechají své děti bez kontroly a omezení telefony a počítače používat.

Jak tedy vnímáte spolupráci s rodiči v oblasti prevence?

Rodiče se příliš nezajímají. Zajímají se až tehdy, když se objeví nějaký problém, který pak chtějí se školou řešit. V posledních letech se nám osvědčilo zavedení pravidelných konzultačních hodin pro rodiče. Jinak nějak zvlášť v oblasti prevence rizikového chování s rodiči nespolupracujeme. Všechny potřebné informace jsou na webových stránkách školy a funguje zde poradenské pracoviště.

Zmínil jste fungování poradenského pracoviště. Jaké jsou role jednotlivých pedagogických pracovníků? Máte přehled o tom, jak vzájemně spolupracují v otázkách prevence?

Na škole působí výchovný poradce, metodik prevence a školní speciální pedagog. Pokud si učitelé s nějakým žákem nevědí rady, ve třídě se vyskytl problém, který nejsou schopni sami řešit, nebo potřebují radu, obrací se na ně a ti stanoví další postup. Jednou měsíčně výchovný poradce společně s metodikem prevence sbírají data o problémovém chování v jednotlivých třídách, vyhodnocují je, závěry prezentují na pedagogické radě, která dále rozhoduje např. o výchovných opatřeních, jako jsou napomenutí, důtky apod. Při výskytu závažných forem rizikového chování máme vytvořen krizový plán, jednotliví členové krizového týmu znají pravidla, jak mají postupovat.

Prevence rizikového chování patří do tzv. průřezových témat, nejvíce do osobnostní a sociální výchovy, která je napříč vzdělávacími oblastmi zařazena do výuky. Používá škola nějaké nástroje k vyhodnocení plnění cílů ŠVP v této oblasti? Provádí autoevaluaci?

Máme k dispozici nástroje pro vyhodnocení dovedností v matematice a českém jazyku a obecných studijních předpokladech (Scio, matematický klokan), jinak žádná vyhodnocení neděláme.

Škola by měla být bezpečným místem pro vzdělávání žáků. Co konkrétně pro zajištění bezpečnosti žáků ve škole děláte?

Ve škole máme kamerový systém, schránku důvěry. Měli jsme tu firmu [název vynechán], která nám udělala monitoring a vyhodnotila nejrizikovější místa ve škole, kterými jsou podle nich, a já plně souhlasím, šatny a záchody. Na základě toho jsme posílili dozory (na každém patře dva dozory). Bezpečnost žáků při pobytu o velké přestávce venku zajišťují vždy dva nepedagogičtí pracovníci, přičemž jeden je na školním hřišti a druhý dohlíží na žáky v parku před školou. A ve školním roce 2016/2017 se všichni pedagogičtí pracovníci zúčastnili projektu Bezpečné klima ve škole.

Co podle vás žáci o přestávkách a ve volných chvílích např. mezi vyučováním nebo na školních akcích a výletech dělají? Máte o tom přehled?

Myslím, že pokud můžou, tráví nejraději čas o velké přestávce venku, kde hrají hry na školním hřišti, nebo posedávají v parku před školou. Část dětí samozřejmě sahá po mobilních telefonech, jelikož jim školní řád jejich používání zakazuje nebo výrazně omezuje, a někteří bez nich zkrátka nevydrží.

A co si myslíte, že na nich dělají?

Myslím, že převážně hrají hry a píšou domů, nemyslím, že by brouzdali na internetu nebo sociálních sítích. Ve škole sice máme Wi-Fi síť, ale rychlost přenosu dat není valná, a než by se někam připojili, byl by konec přestávky. Letošní rok, vzhledem k probíhající rekonstrukci, nemají přístup do šaten, umístili jsme před třídy lavičky, a všimli jsme si, že mimo funkci odkládání věcí fungují jako výborné komunitní místo. Žáci zde o přestávkách posedávají a komunikují spolu více než před tím. Organizace a pořádání školních akcí je v kompetenci jednotlivých učitelů, byla by to tedy otázka spíš pro ně.

Zmínil jste školní Wi-Fi síť. Jak funguje? Mohou se žáci volně připojit? Má nastavená nějaká zabezpečení nebo omezení?

Všichni žáci znají heslo a mohou se kdykoli připojit. Firma, která nám spravuje školní síť, se stará i o zabezpečení, tedy účinné nastavení firewall. Jinak nemáme žádná omezení v podobě blokace některých stránek. V rámci realizace projektu z Integrovaného regionálního operačního programu, jehož součástí bude i nová počítačová učebna a rozvody, máme v plánu zprovoznit novou Wi-Fi síť, která bude fungovat tak, že každý žák bude mít své jedinečné heslo a my pak budeme moci zpětně kontrolovat aktivitu jed-

notlivých žáků (uživatelů). Uvidíme například, jaké stránky navštívili. Blokovat obsah nevhodných stránek neplánujeme, vzhledem k jejich množství to ani není v našich možnostech.

Škola je poměrně dobře vybavena ICT. Jedním z dlouhodobých cílů je využívat ve výuce moderní výukové prostředky. Myslíte, že učitelé na 2. stupni efektivně všechny dostupné prostředky ICT využívají?

V každé třídě je k dispozici počítač s připojením na internet a interaktivní tabule, nakoupili jsme interaktivní učebnice a řadu jiného softwaru. Všichni učitelé v minulosti prošli školením základní uživatelské úrovně PC, někteří mají i střední a vyšší úroveň, naposledy třeba prošli školeními [název společnosti vynechán] pro Smart Board. Na prvním stupni hojně toto vše učitelé využívají, chválí si zejména interaktivní učebnice. Na druhém stupni si nejsem zcela jist. Myslím, že někteří, zejména starší učitelé, raději upřednostňují klasické zavedené metody výuky. Víím, že někteří upozorňovali na technicky náročné spouštění a že neexistují nové aktualizované verze programů pro Smart Board. Do učebny fyziky a chemie jsme z projektu pořídili sadu Pasco, kterou považují za inovaci ve výuce. To vše je učitelům k dispozici.

Oblast ICT ve škole asi nejvíce spadá pod učitele informatiky a ICT koordinátora. Jak jste s jejich prací spokojen? A mají potřebné vzdělání?

Ani jeden ze současných učitelů informatiky nemá potřebnou aprobaci, stejně tomu bylo i v minulosti. Ale jsem rád alespoň za ty, co mám, jelikož mají k informatice, na rozdíl od ostatních učitelů, blízko. Vnímám to jako handicap. Snažíme se dlouhodobě nějakého učitele s potřebným vzděláním marně sehnat. ICT koordinátor též potřebné vzdělání nemá. Je zároveň i metodikem prevence a koordinátorem EVVO, navíc je zapojena do mnoha projektů. O tyto funkce není na škole totiž velký zájem. A jelikož je takto vytížena, tak třeba ICT plán pro letošní školní rok jsem psal já sám.

Učitelé a vychovatelé mají možnost dalšího vzdělávání. Jaká je politika v oblasti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků na vaší škole?

Všichni zaměstnanci jsou povinni dále se vzdělávat, určuje jim to dokonce zákon. Nikoho do žádných kurzů a školení nenutíme. Každý má možnost vybrat si seminář, o který má zájem, a pokud souvisí s jeho působností tady na škole, tak má naši plnou podporu, v rámci finančních možností školy. Pokud ale máme potřebu dále vzdělávat celý učitel'ský sbor v nějaké oblasti, uspořádáme školení/seminář tady ve škole, aby byl pro

všechny dostupný. V loňském roce jsem zaznamenal více jak 70 různých kurzů a školení. Pravda, že některá školení byla hromadná, tudíž se počet absolvovaných kurzů na jednoho zaměstnance zmenší. Obecně mohu říci, že jsou tu zaměstnanci, kteří ročně takových školení absolvují několik, ale máme tu i takové, kteří se dále nevzdělávají téměř vůbec. Emailem nám do školy chodí spoustu nabídek od nejrůznějších institucí, vše vždy přeposílám zaměstnancům, někdy doporučím konkrétním osobám.

Příloha 2 – Rozhovor se školním metodikem prevence a ICT koordinátorem

Jaké je vaše vzdělání/kvalifikace v oblasti prevence a ICT?

Pro oblast prevence mám certifikát požadovaný MŠMT. Absolvovala jsem 250 hodin a závěrečnou zkoušku jsem složila v červnu 2018. V oblasti ICT specifické vzdělání nemám.

Absolvovala jste některé jiné kurzy, zaměřené např. na šikanu a kyberšikanu?

Ne, neabsolvovala.

Jak dlouho jste metodikem prevence?

Od roku 2016.

Jak je škola zapojena do projektu Minimalizace šikany?

Ve školním roce 2010-2011 absolvovala část pedagogického sboru program Minimalizace šikany.

Jaké kurzy nebo besedy absolvovali v minulosti žáci vaší školy v oblasti ICT rizik?

Byli to Digitální domorodci v 8. ročníku od Majáku. Taky jsme tu měli přednášku od Policie ČR na téma internetové kriminality.

Jak funguje spolupráce s učiteli v oblasti prevence a jak probíhá vzájemná komunikace?

Pokud něco potřebují, mohou se ne mě obrátit. Jinak mi hlásí případy výskytu rizikového chování. A opačně. Když potřebuji něco vyšetřit, obracím se na třídní učitele a učitele, kteří vyučují ve třídě, kde se vyskytl nějaký problém. Upřímně, komunikace někdy vážne, třeba když se učitelé snaží řešit věci sami, než aby se zeptali mě. Mám u sebe i nějaké materiály z oblasti prevence, které jsou jim k dispozici.

Ve vašich zprávách jsem našla, že byli proškoleni 2 pracovníci v oblasti šikany a kyberšikany. Kteří to byli? A co absolvovali?

Jednalo se o školní rok 2016/2017 a dle plánu byli proškoleni 2 pracovníci [výchovný poradce a zástupce ředitele]. Specifikace kurzu ale nevím, musíte se zeptat jich.

Jaká je vybavenost školy ICT, jaká jsou specifika fungování školní sítě a Wi-Fi, zajištění online bezpečí atd.?

Vybavenost školy atd. jsou v plánu ICT pro daný školní rok. Měl by být k dispozici na netu. Jinak opravdu tyto specifikace ví ředitel.

Příloha 3 – Shrnutí rozhovorů s učiteli 2. stupně

Na 2. stupni vybrané základní školy vyučuje 16 učitelů. Celkem jsem provedla rozhovor s 10 respondenty, z čehož byl 1 muž a 9 žen. Rozhovorů se nezúčastnily 2 učitelky, které čerpaly mateřskou (rodičovskou) dovolenou, ani jejich zástup z důvodu krátké praxe ve škole, a dále 4 učitelky, které se do šetření nechtěly na své přání zapojit. Devět rozhovorů se uskutečnilo v prostředí školy ve sborovně pro 2. stupeň, jeden rozhovor proběhl u mě doma. Odpovědi respondentů jsem si zapisovala ručně. V případě, že jsem potřebovala dodatečně získat nějakou odpověď, oslovila jsem učitele mailem. Dotazování probíhalo v průběhu prvního pololetí školního roku 2018/2019. Níže je uveden souhrn odpovědí všech 10 respondentů.

Vlastníte smartphone?

Všichni ano.

Máte účet na některé sociální síti? Používáte nějaké programy a služby ke komunikaci?

Facebook používá 5 učitelů, Skype používají 2 učitelé, všichni učitelé používají email. Někteří učitelé používají občas WhatsApp nebo Viber.

Absolvoval/a jste v minulosti školení/kurz/specializační studium v oblasti ICT nebo šikany a kyberšikany?

Žádný učitel neuvedl jakýkoli typ dalšího vzdělávání, který by odpovídal tomu, na který jsem se ptala.

Věnujete se ve svých hodinách, popř. třídnických hodinách tématům týkajícím se prevence rizik při používání ICT?

Třídnické hodiny máme na 2. stupni na úkor předmětů, které v dané třídě vyučujeme. Prostor pro prevenci máme vymezen na začátek roku v úvodní třídnické hodině, jinak spoléháme na vyučující, kteří témata probírají ve svých předmětech.

„Ano, vyučuji výchovu k občanství. V rámci předmětu probíráme v 8. ročníku druhy a projevy šikany. Informuji žáky, že ubližování podobné šikaně se může odehrávat i ve virtuálním světě. Vedeme diskuze, zařazujeme prožitkové formy výuky, pouštíme si videa spojená s touto problematikou.“

„Pouze okrajově při úvodním školení žáků. Nechávám toto téma probrat kolegy při hodinách informatiky a mediální výchovy.“

„Ano, v hodinách informatiky. V 6. ročníku zařazujeme téma kyberšikana, v této souvislosti hovoříme i o tzv. netiketě. Čas též věnujeme bezpečné elektronické komunikaci a chatování.“

Máte nějakým způsobem začleněnou prevenci ICT rizik v pravidlech třídy?

Nikdo nic nezmínil.

Vyskytla se u vás ve třídě v minulosti kyberšikana?

Ano odpověděli dva respondenti. V jednom případě šlo o urážky a posmívání se žákovi na Instagramu. V druhém případě šlo o nahrání učitele při vyučování na telefon a zveřejnění videa na sociální síti.